

Ittész Máté

Az óind körülírt perfectum grammatikalizációja

Bevezetés

A grammatikalizáció elméletének egyik fontos, bár meglehetősen vitatott feltevése az úgynevezett szerkezeti kontinuumok (*structural cline*) felállítása, amelyek mentén az egyes nyelvi elemek „grammatikaibbá” válnak, mint amilyenek korábban voltak.¹ Az igéknél a prototipikus útvonal a lexikális főigétől a segédigen keresztül halad az igei klitikumig, majd az igei affixumig.²

A kilencvenes évek elején Peter E. Hook az újind nyelvek úgynevezett „összetett” igéit³ vizsgálva azt vetette fel, hogy a könnyű igéket is (amelyeket ő „vektor igéeknek” nevez) be kell illeszteni a verbális kontinuumba mint a főigék és a segédigék közötti opcionális lépést.⁴ Hook feltevését pozitívan

---

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2022.2.87>

¹ Ld. pl. Paul J. Hopper–Elizabeth Closs Traugott, *Grammaticalization*. Cambridge, 2003², 6–7; Muriel Norde, *Degrammaticalization*. Oxford, 2019, 54–55; Dér Csilla Iona, *Grammatikalizáció*. (Nyelvtudományi Értekezések, 158.) Budapest, 2008, 41–42.

² Hopper–Traugott, *Grammaticalization*, 111–112; Dér, *Grammatikalizáció*, 42. Az igei kontinuum klasszikus példája az újlatin nyelvek jövő idejének a kialakulása (ld. pl. Hopper–Traugott, *Grammaticalization*, 52–55), vagyis a latin infinitívus + *habeo* ’birtokol’ szerkezet átalakulása az újlatin szintetikus futurummá (pl. lat. *cantare habeo* ’[szó szerint:] van [valami], amit énekeljek; énekelnem kell’ > fr. *chanterai* ’énekelni fogok’).

³ Pl. hindi *ā jānā* ’jön’ (V₁ *ānā* ’jön’ + V₂ *jānā* ’megy’); *cal denā* ’elindul’ (V₁ *calnā* ’mozog’ + V₂ *denā* ’ad’). A kategória szakirodalmá őríási. Ld. pl. John Burton-Page, Compound and Conjoint Verbs in Hindi. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 19 (1957) 469–478; Paul Hacker, On the Problem of a Method for Treating the Compound and Conjoint Verbs in Hindi. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 24 (1961) 484–516; Peter Edwin Hook, *The Compound Verb in Hindi*. Ann Arbor, 1974; Svetislav Kostić, *Verb Syntagmata in Hindī. Structure and Functions*. Praha, 1999; Miriam Butt, The Light Verb Jungle: Still Hacking Away. In: *Complex Predicates. Cross-linguistic Perspectives on Event Structure*. Ed. by Mengistu Amberber–Brett Baker–Mark Harvey. Cambridge, 2010, 48–78; Benjamin Slade, Compound Verbs in Indo-Aryan. In: *The Languages and Linguistics of South Asia. A Comprehensive Guide*. Ed. by Hans Henrich Hock–Elena Bashir. (The World of Linguistics, 7.) Berlin–Boston, 2016, 559–567.

⁴ Peter Edwin Hook, The Emergence of Perfective Aspect in Indo-Aryan Languages. In: *Approaches to Grammaticalization*. II. Ed. by Elizabeth Closs Traugott–Bernd Heine. (Typological Studies in Language, 19/2.) Amsterdam, 1991, 59–89. – Kétségtelenül nehéz éles határvonalat húzni és valamiféle bináris megkülönböztetést fenntartani a segédige és a könnyű ige kategóriák között. Célszerűbb eleve úgy tekinteni őket, mint amelyek egy fokozatos skálán helyezkednek el.

fogadta Hopper és Traugott a grammatikalizációról szóló klasszikusnak számító könyvükben.⁵

Újabban azonban komoly kritika érte Hook elméletét, mégpedig Miriam Butt részéről, aki egyike a könnyű igékkel – elsősorban az indoárja nyelvek könnyű igéivel – foglalkozó legjelentősebb kortárs kutatóknak. Butt⁶ amellett érvel, hogy a könnyű igék történetileg tekintve meglehetősen „kitartóak” (*pertinacious*) és stabilak, bár természetesen ők is részt vehetnek bizonyos nyelvtörténeti változásokban, mint amilyen például az univerbáció. Mindazonáltal úgy véli, hogy a könnyű igék sohasem elemződnek újra segédigeként, és hozzáteszi, hogy a grammatikalizálódott segédigék mindig valamilyen lexikális főigén alapulnak, és nem a megfelelő könnyű igén.

A komplex predikátumok diakroniájáról írott összefoglaló tanulmányában Claire Boweren is azt állapítja meg, hogy nem talált bizonyítékot a könnyű ige > segédige reanalízisre („no evidence for light verbs being reanalysed as auxiliaries”).⁷

Benjamin Slade azonban egy nemrégiben publikált tanulmányában bizonyítja,⁸ hogy két újind nyelvben, a hindiben és a nepáliban találunk bizonyítékot erre a diakrón változásra, még ha nem is a fokozatos grammatikalizációs kontinuum részeként. Slade például világosan bemutatja,⁹ hogy míg a modern standard hindiben a *rahnā* ige egy grammatikailag központi szerepű aspektuális segédige, amely a folyamatos jelen idő képzésében használatos (lásd például *jātā hūm* ’megyek / szoktam menni / [rendszeresen] megyek’ vs. *jā rahā hūm* ’megyek [éppen most]’), addig a 19. században, amikor S. H. Kellogg hindi nyelvtana íródott (az első kiadás 1876-ban jelent meg), még periférikusnak¹⁰ tekinthető könnyű igeként viselkedett, amely a cselekvés folyamatosságát és tartósságát fejezte ki. Mindezt jól mutatja egyrészt az, hogy Kellogg a *rahnā*

Vö. pl. Benjamin Slade, *The Diachrony of Light and Auxiliary Verbs in Indo-Aryan*. *Diachronica* 30 (2013) 536–537. Ugyanakkor az is igaz, hogy a két kategóriának legalábbis a prototipikus képviselői között világos szintaktikai és szemantikai különbségek vannak. Ld. pl. Miriam Butt–Aditi Lahiri, *Diachronic Pertinacity of Light Verbs*. *Lingua* 135 (2013) 9–11. Például, míg a segédigék az igei paradigmának rendszerint csak egy bizonyos pontján használatosak, addig a könnyű igék bármilyen igeidőben és aspektusban megjelenhetnek (vö. lentebb). Másfelől, a könnyű igék a segédigékkel ellentétben gyakran olyan jelentésárnyalatokat is képesek kifejezni, amelyek túlmutatnak a pusztán grammatikai jellegű funkciókon (pl. kiemelhetik a cselekvés akaratlagos, valaki másnak a javára történő, erőszakos vagy éppen meglepő voltát; vö. Butt, *Light Verb Jungle*, 65; Slade, *Diachrony of Light and Auxiliary Verbs*, 537).

⁵ Hopper–Traugott, *Grammaticalization*, 112–114.

⁶ Butt, *Light Verb Jungle*; vö. továbbá Butt–Lahiri, *Diachronic Pertinacity*.

⁷ Claire Boweren, *The Diachrony of Complex Predicates*. *Diachronica* 25 (2008) 174.

⁸ Slade, *Diachrony of Light and Auxiliary Verbs*.

⁹ Slade, *Diachrony of Light and Auxiliary Verbs*, 563–564.

¹⁰ A periférikus itt azt jelenti, hogy nem része az ún. magnyelvtanba tartozó igeidő-aspektus rendszernek. A „mag” (*core*) és „periféria” (*periphery*) fogalmakról a könnyű igék és a segédigék vonatkozásában ld. Slade, *Diachrony of Light and Auxiliary Verbs*, 546–547.

igét az összetett igékben előforduló könnyű igék között sorolja fel, másrészt pedig az, ahogyan az egyes szerkezeteket fordítja: például *vah suntā hai* „he hears / is hearing” vs. *vah sun rahā hai* „he is occupied in hearing”.¹¹ Az egyszerű jelen idejű *ātā hūm* alakhoz pedig, amely a modern standard hindiben azt jelenti, hogy ’(rendszeresen) jövök / szoktam jönni’, Kellogg kétféle fordítást ad: „I come” és „I’m coming”.¹²

Tanulmányomban amellet fogok érvelni, hogy a védikus óind körülírt perfectum története újabb példával szolgál az említett reanalízisre, vagyis a könnyű igéből segédigébe történő átmenetre. Mindenekelőtt tekintsük át a perfectum képzésének¹³ néhány fontosabb jellemzőjét az óind nyelv későbbi fázisában, a klasszikus szanszkritban.

A reduplikált perfectum és a körülírt perfectum a szanszkrit nyelvben

A szanszkrit perfectumképzés alapvetően az alapnyelvből örökölt szintetikus perfectumképzés mintáját követi. Az indoeurópai alapnyelvben a perfectumtó az *e magánhangzós reduplikációs szótagból és az igeigéből állt, amely utóbbi hangsúlyos *ó-/hangsúlytalan nullfok ablautváltakozást mutatott (sematikusan: *C₁e-R[ó]/R[z]-), így például a *b^he₁id^h ’bízni’ gyökből: perf. *b^he-b^hóid^h-/b^he-b^hid^h- (> gr. πέποιθα).¹⁴

Ez a képzési minta alapvetően megőrződött az óindben (lásd (1)-es lista), azonban különféle morfológiai változások eredményét is látjuk, amelyek részben a proto-indoárjában, részben még korábban, a proto-indoirániban játszódtak le. Ilyen – tipológiai párhuzamokkal is rendelkező – változás például a redupli-

---

¹¹ Samuel H. Kellogg, *A Grammar of the Hindi Language*. London, 1893², 261.

¹² Kellogg, *Grammar*, 234.

¹³ Ebben a tanulmányban nem foglalkozom a perfectum igeidő különféle funkcióival, illetve azokkal a funkcionális változásokkal, amelyeken a története során keresztülment. Ezek a kérdések mostani vizsgálataim szempontjából közvetlenül nem lényegesek, ugyanis a nyelv történetének egyetlen korszakában sincs funkcionális különbség a szintetikus reduplikált perfectum és az analitikus perifrasztikus perfectum között. Ez fontos körülmény, ugyanis az izofunkcionalitás szükséges előfeltétele annak, hogy a körülírt perfectumot valódi perifrasztikus konstrukciónak tekinthessük. A perifrázis elméleti kérdéseiről ld. többek között Haiim B. Rosén, *Die Periphrase. Wesen und Entstehung*. (IBS Vorträge und kleinere Schriften, 57.) Innsbruck, 1992; Olivier Bonami, Periphrasis as Collocation. *Morphology* 25 (2015) 63–110; John J. Lowe, The Sanskrit (Pseudo)Periphrastic Future. *Transactions of the Philological Society* 115 (2017) 264–268 (az utóbbi a kérdést a szanszkrit körülírt futurum kapcsán boncolgatja). A perfectum funkcióiról az indoiráni nyelvekben és az indoiráni köztes alapnyelvben szinkron és diakrón szemszögből ld. mindenekelőtt Martin Joachim Kümmel, *Das Perfekt im Indoiranischen. Eine Untersuchung der Form und Funktion einer ererbten Kategorie des Verbums und ihrer Weiterentwicklung in den altindoiranischen Sprachen*. Wiesbaden, 2000 (különösen 65–94).

¹⁴ Ld. *Lexikon der indogermanischen Verben (LIV)*. Hrsg. von Helmut Rix et al. Wiesbaden, 2001², 21–22, 71 (a továbbiakban: *LIV*).

kációs magánhangzóra vonatkozó szabály módosulása, azaz az általános ie. *e > iir. *a felváltása a gyökbeli magánhangzótól függően (lásd például az (1)-es listában felsorolt *bubodha*, *iyeṣa*, *uvoca* alakokat), vagy az óind *e* magánhangzós, látszólag reduplikátlan gyenge perfectumtő kialakulása (lásd az (1)-es listában *petuḥ*).¹⁵

(1) gyök		PRF.ACT.3SG
√ <i>budh</i> 'felébred'	→	<i>bubodha</i>
√ <i>car</i> 'megy, mozog'	→	<i>cacāra</i>
√ <i>han</i> 'megöl'	→	<i>jaghāna</i>
√ <i>dā</i> 'ad'	→	<i>dadau</i>
√ <i>iṣ</i> 'kíván, vágyik'	→	<i>iyeṣa</i>
√ <i>uc</i> 'hozzászokik'	→	<i>uvoca</i>
√ <i>pat</i> 'repül'	→	<i>papāta</i> (3PL <i>petuḥ</i>)

Létezik azonban a nyelvben egy másik perfectumképzési mód is, az úgynevezett körülírt vagy perifrastikus perfectum,¹⁶ amely két elemből áll. Az első elem, a főige egy *-ām*¹⁷ affixumot kap, és hozzá segédigeként kapcsolódik három ige (√*as*, √*kr* vagy √*bhū*) valamelyikének reduplikált perfectumi alakja. A három lehetséges segédige közül az epikus és a klasszikus nyelvben egyaránt az √*as* létige perfectuma, az *āsa* a leggyakoribb. A *cakāra* (a √*kr* 'csinál' igéből) és különösen a *babhūva* (a √*bhū* 'lesz, válik valamivé' igéből) a szanszkritban perfectumi segédigeként csak ritkán használatos.

¹⁵ Az óind ige gyökökre (Chlodwig H. Werba, *Verba Indoarica. Die primären und sekundären Wurzeln der Sanskrit-Sprache. I. Radices primariae*. Wien, 1997 elveit követve) „hagyományos” formájukban hivatkozom.

¹⁶ Pāṇini *Aṣṭādhyāyī* című nyelvtana a 3.1.35–41 *sūtrák*ban írja le a körülírt perfectum képzésének szabályait. Vö. Junichi Ozono, *The Periphrastic Perfect in the Vedic Language and Pāṇini's Grammar*. In: *Vedic sākḥās. Past, Present, Future. Proceedings of the Fifth International Vedic Workshop, Bucharest 2011*. Ed. by Jan E. M. Houben–Julieta Rotaru–Michael Witzel. (Harvard Oriental Series Opera Minora, 9.) Cambridge (MA), 2016, 975–992. Az óind körülírt perfectummal az újabb nyelvészeti irányzatok is előszeretettel foglalkoznak. Ld. többek között Paul Kiparsky, *Blocking and Periphrasis in Inflectional Paradigms*. In: *Yearbook of Morphology 2004*. Ed. by Geert E. Booij–Jaap van Marle. Dordrecht, 2005, 113–135; Gregory Stump, *Periphrasis in the Sanskrit Verb System*. In: *Periphrasis. The Role of Syntax and Morphology in Paradigms*. Ed. by Marina Chumakina–Greville G. Corbett. (Proceedings of the British Academy, 180.) Oxford–New York, 2013, 105–138; Laura Grestenberger, *Periphrastic Perfects in Greek and Sanskrit*. In: *Ha! Linguistic Studies in Honor of Mark R. Hale*. Ed. by Laura Grestenberger et al. Wiesbaden, 2022, 93–115.

¹⁷ A hangsúlyozott védikus szövegekben az affixum mindig hangsúlyos, vagyis *-ām* (erről a tulajdonságról és az affixum eredetéről ld. alább). Jelölésére a morfológiai glosszálásban (Stump, *Periphrasis in the Sanskrit Verb System* nyomán) az „*ām*” glosszát használok.

A három segédige gyakoriságát jól mutatja az 1. táblázat, amely az epikus szanszkritot reprezentáló *Mahābhārata*¹⁸ első könyvében és Kālidāsa klasszikus szanszkritot képviselő *Raghuvamśáján* alapuló elemzésem eredményét tartalmazza, amelyet a GRETIL adatbázisban¹⁹ található elektronikus szövegek segítségével végeztem el.²⁰ A táblázatban látható számok egyértelműen mutatják az *āsa* segédige dominanciáját a szanszkrit körülírt perfectum képzésében.

	<i>āsa</i>	<i>cakāra</i>	<i>babhūva</i>
<i>Mahābhārata</i> 1	438	22	4
<i>Raghuvamśa</i>	46	7 ²¹	4

1. táblázat. A körülírt perfectum segédigéi a *Mahābhārata* első könyvében és Kālidāsa *Raghuvamśájában*

A segédigék igenemével kapcsolatban megállapíthatjuk,²² hogy a csak mediális ragozású (más szóval: deponens) főigéknél a $\sqrt{kr}$ segédige mediumban használatos (például $\sqrt{īḍ}$, *īṭṭe* 'dicsér, magasztal' → perf. sing. 3. *īḍām cakre*; $\sqrt{ās}$, *āste* 'ül' → perf. sing. 3. *āsām cakre*), az $\sqrt{as}$ és $\sqrt{bhū}$ azonban többnyire activumban fordul elő még ezek mellett is. Bár a későbbi grammatikusok azt tanítják, hogy az $\sqrt{as}$ és a $\sqrt{bhū}$ igék is használhatják mediumukat perfectumi segédigeként, erre ténylegesen csak elszigetelt példákat találunk (például $\sqrt{vedh}$

¹⁸ Tanulmányomban az óind szövegekre (egy kivétellel Werba, *Verba Indoarica*, 5–28 listája nyomán, ahol az egyes művek hozzávetőleges keletkezési ideje is megtalálható) a következő rövidítésekkel utalok: AĀ: *Aitareya-āraṇyaka*; AB: *Aitareya-brāhmaṇa*; AU: *Aitareya-upaniṣad*; AV: *Atharvaveda*; AVP: *Atharvaveda, Paippalāda*-recenzió; AVŚ: *Atharvaveda, Śaunaka*-recenzió; BĀU: *Bṛhadāraṇyaka-upaniṣad*; BhāP: *Bhāgavata-purāṇa*; ChU: *Chāndogya-upaniṣad*; JB: *Jaiminīya-brāhmaṇa*; JUB: *Jaiminīya-upaniṣad-brāhmaṇa*; KB: *Kauṣītaki-brāhmaṇa*; KKS: *Kaṭiṣṭhalakāṭha-saṃhitā*; KS: *Kāṭhaka/Kāṭha-saṃhitā*; MS: *Maitrāyaṇī-saṃhitā*; Pān.: Pāṇini: *Aṣṭādhyāyī*; PB: *Pañcaviṃśa-brāhmaṇa*; Pt.: *Pañcatantra*; RV: *Rgveda*; RVKh: *Rgveda-khila*; ŚāŚS: *Śāṅkhāyana-śrautasūtra*; ŚBK: *Śatapatha-brāhmaṇa, Kāṇva*-recenzió; ŚBM: *Śatapatha-brāhmaṇa, Mādhyandina*-recenzió; ŚU: *Śvetāśvatara-upaniṣad*; Śv.: Māgha: *Śiśupālavadha*; SV: *Sāmaveda*; TĀ: *Taittirīya-āraṇyaka*; TB: *Taittirīya-brāhmaṇa*; TS: *Taittirīya-saṃhitā*; TU: *Taittirīya-upaniṣad*; YV: *Yajurveda*; YV^m: *Yajurveda mantra*-részek; YV^p: *Yajurveda* prózai részek; VaiGS: *Vaikāṇasa-grhyasūtra*.

¹⁹ <http://gretil.sub.uni-goettingen.de/gretil.html> (2023. január 7.).

²⁰ Mivel a *Mahābhārata* elektronikus szövege tartalmazza (bár természetesen a sorszámolásnál jelöli) az esetleges későbbi interpolációkat és a szövegkritikailag kétes szakaszokat is, valószínűsíthető, hogy a körülírt perfectumok valós, „eredeti” száma valamivel kisebb lenne, mint ami a táblázatban a mechanikusan végzett keresés eredményeként szerepel. Ez a lehetséges különbség azonban nagyságrendileg elhanyagolható, és a táblázat adatait kérdésünk szempontjából relevánsnak tekinthetjük.

²¹ Vagy 6, ha nem számoljuk az esetleges interpolációkat.

²² William Dwight Whitney, *Sanskrit Grammar*. Leipzig, 1896³, 393 (1072. §); Louis Renou, *Grammaire sanscrite*. Paris, 1996³, 490; (Jakob Wackernagel–)Albert Debrunner, *Altindische Grammatik*. II.2. *Die Nominalsuffixe*. Göttingen, 1954, 256–257 (a továbbiakban: *Ai. Gr.* II.2); Ozono, *Periphrastic Perfect*, 977.

'gyarapodik' → perf. plur. 3. *edhām babhūvire* BhāP 3.12.54). A grammatikusok tanítása értelmében a segédigék mediális alakjai egyben a passivum kifejezésére is szolgálnak (mint ahogy általában véve a perfectum mediuma kifejezheti a passivumot), de ilyen szenvedő jelentésű körülírt perfectumi példák szintén csak nagyon ritkán fordulnak elő (például $\sqrt{hu}$ 'önt, felajánl, áldoz' → perf. plur. 3. *juhavām babhūvire* Śv. 14.22).

Tanulmányom témája szempontjából a legfontosabb kérdés a kétféle perfectumképzés, vagyis a reduplikált perfectum és a körülírt perfectum megszólása. Ami a szanszkrit nyelvet illeti,²³ a körülírt perfectum használata először is kötelező az úgynevezett származtatott vagy szekunder igeragozásokban (causativum, intensivum, desiderativum) és a denominatív igéknél. Ezeknél mindig az adott imperfectumi tőhöz járul az *-ām* szuffixum (lásd (2), ahol minden megadott perfectumi alak sing. 3. személyű). Az ilyen igékből, különösen a causativumból képzett körülírt perfectum kifejezetten gyakori a szanszkritban (az 1. táblázatban összeszámolt alakok legnagyobb része causativumból származik).

- (2) caus. *kārayati* 'csináltat' ($\sqrt{kr}$ 'csinál') → perf. *kārayām āsa / babhūva / cakāra*
 desid. *bubhukṣati* 'enni akar' ($\sqrt{bhuj}$ 'élvez, eszik') → perf. *bubhukṣām āsa / ...*²⁴
 intens. *bobudhīti* 'teljesen felfog' ($\sqrt{budh}$ 'felébred, észlel') → perf. *bobudhām āsa / ...*
 denom. *mantrayate* 'tanácsol' (*mantra-* 'gondolat, beszéd') → perf. *mantrayām āsa / ...*

A körülírt perfectumot használó igék másik csoportját olyan egyszótagos ige-gyökök alkotják, amelyeknél a reduplikált perfectum képzése valamilyen fonológiai vagy fonotaktikai oknál fogva kivitelezhetetlen vagy legalábbis problematikus. Ezek a magánhangzóval kezdődő nehéz szótagot alkotó ige-gyökök, vagyis azok, amelyeknél a gyökbeli hosszú magánhangzót egy vagy több más-salhangzó követi ($\sqrt{V:C(C)}$), illetve amelyeknél a gyökbeli rövid magánhangzó után két mássalhangzó áll ($\sqrt{VCC}$). Lásd a következő példákat:

- (3) $\sqrt{ujjh}$ 'elhagy' → *ujjhām cakāra / ...*
 $\sqrt{ās}$ 'ül' → *āsām cakre / ...*

²³ Whitney, *Sanskrit Grammar*, 392–393 (1070–1072. §); Renou, *Grammaire sanscrite*, 490–491; *Ai. Gr.* II.2, 252–259.

²⁴ Az alábbiakban „*āsa / ...*” típusú rövidítést használok a három segédige felsorolása helyett.

A harmadik csoport kétszótagos igeigyeket foglal magában. Szinkrón szempontól nézve, ezek a gyökök nyilvánvalóan azért nem alkalmazzák a megszokott szintetikus perfectumképzést, mert már eleve reduplikációt tartalmaznak, vagy mert amúgy is rendhagyó, „szabálytalan” felépítésűek (lásd (4)). Az ilyen igeig reduplikált perfectuma valójában csak szórványosan adatolt. Ráadásul az ide tartozó alakok egy része csupán a szanszkrit grammatikai értekezésekben és azok kommentárjaiban fordul elő, tényleges szövegekben nem. Az ilyen típusú körülírt perfectumok jellemzője az is, hogy néha csak opcionális képzések a létező alternatív szintetikus perfectumi alakok mellett.

- (4) $\sqrt{jāgr}$ 'felébred, ébren van' → $jāgarāṃ āsa$ / ...
 $\sqrt{culump}$ 'simogat' → $culumpāṃ āsa$ / ...

Egy további vegyes csoportot alkotnak azok az egyszótagos igeigyek, amelyek Pāṇini (Kr. e. 400 körül) tanítása értelmében mindkét képzésmódot alkalmazzák, és a perifrastikus perfectum csak az egyik alternatíva közülük.²⁵ Fontos, hogy néhány (de korántsem minden) ide tartozó igeigyeknél a szintetikus perfectumnak lexikalizálódott (vagy legalábbis improduktív) jelentése van,²⁶ míg a normál narratív múlt idejű jelentést a körülírt perfectum fejezi ki. Hasonlóan az előző csoporthoz, az ide tartozó körülírt perfectumokra (lásd (5)) is gyakran jellemző, hogy nem adatoltak szanszkrit szövegekben, csak grammatikai értekezésekben fordulnak elő, ami meglehetősen nehezé teszi a nyelvi rendszerben betöltött tényleges szerepük helyes értékelését.

- (5) $\sqrt{vid}$ 'tud' → $vidāṃ cakāra$ / ...
 $\sqrt{bhī}$ 'fél' → $bibhayāṃ cakāra$ / ...
 $\sqrt{bhr}$ 'hord, visz' → $bibharāṃ cakāra$ / ...
 $\sqrt{uṣ}$ 'ég(et)' → $oṣāṃ āsa$ / ...

A körülírt perfectum a védikus nyelvben

A szanszkritra vonatkozó szabályok áttekintése után vizsgáljuk meg a védikus nyelvállapotban megfigyelhető helyzetet.²⁷ Általánosságban azt mondhatjuk

---

²⁵ Ezt a tulajdonságot Pāṇini az *anyatarasyām* 'opcionálisan' terminussal jelzi (a szó konkrétan a 3.1.38-as szabályban jelenik meg, de a 3.1.39-es szabályba is beleértendő; vö. Ozono, *Periphrastic Perfect*, 983–986).

²⁶ Ld. pl. perf. sing. 3. *veda* ($\sqrt{vid}$), amely lexikalizálódott jelen idejű 'tud' jelentéssel rendelkezik még a szanszkritban is (a védikus tényekről részletesen ld. alább), vs. perf. sing. 3. *uvoṣa* ($\sqrt{uṣ}$) „normál” múlt idejű jelentéssel ('égetett').

²⁷ Legújabbban ld. Ozono, *Periphrastic Perfect*, 976–978 áttekintését. A korábbi szakirodalomra az alábbiakban hivatkozom.

– ami természetesen egyáltalán nem meglepő –, hogy a körülírt perfectumot illetően is számos fontos különbség van a szanszkrit és a védikus óind között.

Először is, teljesen eltérő a segédigék megoszlása. Fentebb azt láttuk, hogy a szanszkritban a szokásos segédige az *āsa*, amely nagyságrendekkel gyakoribb, mint a *cakāra* vagy a *babhūva*, amelyek közül az utóbbi ténylegesen csak igen ritkán fordul elő. Ugyanakkor Pāṇini (3.1.40) explicit módon kizárólag a $\sqrt{kr}$ (azaz a *cakāra*)²⁸ igét említi segédigeként. A későbbi grammatikusok, mint például Kātyāyana (Kr. e. 250 körül) és Patañjali (Kr. e. 150. körül), kommentárjaikban Pāṇini *sūtráját* úgynevezett *pratyāhāra*-szabálynak tekintik, ami azt jelenti, hogy véleményük szerint a $\sqrt{kr}$ ige a *sūtrában* a három segédigét (tudniillik $\sqrt{kr}$, $\sqrt{as}$ és $\sqrt{bhū}$) együtt képviseli. Egyes modern kori nyelvészek²⁹ szintén ezt az álláspontot fogadják el, és amellet érvelnek, hogy már maga Pāṇini is *pratyāhāra*ként fogta fel a $\sqrt{kr}$ igét. A kutatók többsége elutasítja ezt, és úgy vélekedik, hogy Pāṇini csak a $\sqrt{kr}$ igét ismerte mint segédigét a körülírt perfectumban.³⁰

A védikus óind adatok vitathatatlanul az utóbbi véleményt támogatják, ugyanis az ó- és középvédikus korszakban³¹ kizárólag a $\sqrt{kr}$ ige használatos segédigeként, az $\sqrt{as}$ pedig csak az újvédikus fázisban jelenik meg. Az utóbbi első előfordulása (két sing. 3. személyű *āmantrayām āsa* alak a denominatív *āmantraya-* ’megszólít, beszél vkihez’ igéből; lásd (6)) az *Aitareya-brāhmaṇa* 7. fejezetében található.³² Figyelemre méltó, hogy a *Śāṅkhāyana-śrautasūtra* párhuzamos szövegében az *āsa* helyett mindkét alkalommal a mediális sing. 3. *cakre* ($\sqrt{kr}$) segédigét találjuk (AB 7.14.8 ≈ ŚāŚS 15.18; AB 7.17.7 ≈ ŚāŚS 15.25). Másfelől, az *īkṣām cakre* AB 7.16.3 ($\sqrt{īkṣ}$ ’néz, szemlél’) körülírt perfectumi alak a másik szövegben (ŚāŚS 15.21) *īkṣām āsa* változatban szerepel.

²⁸ Valahányszor a tanulmányban a $\sqrt{kr}$ stb. igékre mint a körülírt perfectum segédigéire hivatkozom, értelemszerűen mindig az adott ige perfectumi alakját (vagyis *cakāra* stb.) értem rajta.

²⁹ Így pl. *The Aṣṭādhyāyī of Pāṇini*. I. Ed. and transl. by Śrīśa Chandra Vasu. Delhi, 1891 (reprint 1988), 365.

³⁰ Többek között Jakob S. Speijer, *Sanskrit Syntax*. Leiden, 1886, 251/3. jegyzet; Bruno Liebich, *Panini. Ein Beitrag zur Kenntnis der indischen Literatur und Grammatik*. Leipzig, 1891, 33, 80; Renou, *Grammaire sanscrite*, 490; *Ai. Gr.* II.2, 256; Toshifumi Gotō, *Old Indo-Aryan Morphology and Its Indo-Iranian Background*. In co-operation with Jared S. Klein–Velizar Sadovski. (Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 849.) Wien, 2013, 123; Ozono, *Periphrastic Perfect*, 987.

³¹ A védikus nyelv periodizációjában Kümmelt követem (ld. Kümmel, *Perfekt*, 5–6). Bár tanulmányom gondolatmenete szempontjából az egyes korszakok (ba tartozó szövegek) viszonyított időrendje az érdekes, annyit érdemes megjegyezni, hogy a korai védikus *Rgveda*-hymuszok keletkezését nagyjából a Kr. e. 2. évezred második felére, végére szokták keltezni, míg a védikus korszak utolsó szakaszát, az ún. késővédikus időszakot a Kr. e. 1. évezred közepére vagy az utána következő századokra teszik.

³² Az *Aitareya-brāhmaṇa* 6–10. fejezete a szöveg későbbi része, és az 1–5. fejezet alkotja a korábbi réteget.

(6) AB 7.14.8

sa   tathā~³³ ity   uktvā   putram
 ő.NOM   úgy   QUOT   mond.ABS   fiú.ACC
āmantrayām   āsa
 hozzászól.ĀM   van.AUX.PRF.ACT.3SG
 „Azt mondva: »Úgy [legyen]!«, szólt a fiához.”

Úgy tűnik, hogy a $\sqrt{bhū}$ mint segédige még ennél is későbbi innováció, amely az epikus szanszkrit nyelvben jelent meg, de előfordulásainak számából (lásd 1. táblázat) ítélve sohasem vált igazán gyakorivá a körülírt perfectum képzésében.

Mivel az $\sqrt{as}$ létige – amely az óind nyelv későbbi korszakaiban (az epikus és a klasszikus szanszkritban) a leggyakoribb a segédigék közül – intranszítív, az $-\dot{a}m$ affixumos főigei forma pontos mibenléte és eredete sokáig vita tárgyát képezte. Brugmann például *Grundriss*ének első kiadásában³⁴ azt képviselte, hogy eredetileg instrumentális alak volt, amelyet többek között a latin *arefacio* '(ki)szárit' típusú „összetett” igék első tagjával³⁵ lehetne kapcsolatba hozni,³⁶ míg Jacobi egy sajátos absolutívumi képzésként fogta fel.³⁷

A $\sqrt{kr}$ segédige imént említett kezdeti kizárólagossága azonban kétségtelenül azt bizonyítja, hogy ezek a régebbi nézetek tévesek, az $-\dot{a}m$ végű főigei alak pedig nem lehet más, mint aminek első pillantásra látszik, és ami mostanra a szakirodalomban már elfogadott ténynek számít: tudniillik egy $-\bar{a}$ -tövé deverbális absztrakt főnév accusativusa, amely szintaktikai szempontból eredetileg a tranzitív $\sqrt{kr}$ ige tárgyi bővítménye volt.

Semmi okunk nincs kétségbe vonni ezt a magyarázatot, még akkor sem, ha a legtöbb esetben nincs a körülírt perfectumtól „függetlenül” is adatolt $-\bar{a}$ -tövé absztrakt főnévünk az adott igegyökből vagy ige-tövből. Természetesen igaz, hogy a desideratívumokból, amelyek perifrasztikus perfectumot használnak, produktív módon képezhetők „önálló” $-\bar{a}$ -tövé deverbális főnevek is: így például a $\sqrt{ji}$ 'győz, legyőz' ige *jigīṣati* desideratívumából a *jigīṣā-* 'győzni akarás' főnév, amely már a *Ṛgvedā*ban is előfordul (1.171.3d, 1.186.4a),³⁸ és sok más ugyanígy képzett szó, amelyek az óvédikus kortól kezdve adatoltak.

³³ Tanulmányomban hullámvonallal jelölöm a külső magánhangzó-*saṃdhik* feloldását (pl. a (6)-os példában a *tathā~ ity* a hagyományozott szövegben így szerepel: *tathety*).

³⁴ Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. II.2. Strassburg, 1892, 1265.

³⁵ Ezek eredetileg hosszú magánhangzóra végződtek (így a fenti példában: **ārē-*).

³⁶ A második kiadásban Brugmann már óvatosabban fogalmaz: „Das ursprüngliche semantisch-syntaktische Wesen der Form auf $-\dot{a}m$ ist nicht aufgeklärt.” Ld. Karl Brugmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. II.2. Strassburg, 1916², 501.

³⁷ Hermann Jacobi, Über das periphrastische perfekt im Sanskrit. *Kuhn's Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 35 (1899) 578–587.

³⁸ Másfelől pont ennek a desideratívumnak nem adatolt a körülírt perfectuma (ti. **jigīṣām cakāra*) a védikus nyelvben.

A causativumok mellől azonban tényleg hiányoznak az ilyen „független” $-ā$ -tövű főnevek, ami kifejezetten meglepő, ha belegondolunk abba, hogy az óind nyelv történetében végig a causativumok voltak a legfontosabb és leggyakoribb képviselői a körülírt perfectum kategóriájának (lásd fentebb), és hogy a legelső adatolt körülírt perfectum az óind nyelv történetében maga is éppen egy causativumból származik (az óvédikus *gamayāṃ cakāra*; lásd (7)-es példa). Ennek ellenére a legtöbb kutatóval együtt nekem is meggyőződésem, hogy az $-ām$ -ra végződő főigei alak máshogy logikusan nem magyarázható.

Az intranszitiv $\sqrt{as}$ ige akkor jelenhetett meg a körülírt perfectumban segédigeiként, amikor az $-ām$ -ra végződő alak eredeti tárgyi funkcióját a beszélők már nem érzékelték, és a perifrastikus szerkezet belső struktúrája elhomályosodott. (Az alábbiakban a $\sqrt{kr}$ segédige $\sqrt{as}$ -szal történő felváltására még visszatérek.)

A következőkben részletesen bemutatom a védikus óind adatokat, különösen a közép- és újvédikus korszakban megfigyelhető tényeket, amelyek a jelen összefüggésben a legfontosabbak. Elemzésem mindenekelőtt az elsődleges forrásokon alapul. Figyelembe vettem 1. az összes korai középvédikus szöveget, vagyis a *Fekete Yajurveda samhitā*inak (MS, KS, KKS, TS) prózai részeit, 2. a késői középvédikus szövegek többségét, azaz a korai *brāhmaṇā*k jelentős részét (TB, TĀ 3–6, AB 1–5, AĀ, ŚBM 6–10.5) és az *Aitareya-upaniṣad*ot (AU), továbbá 3. az újvédikus szövegek reprezentatív mintának mondható csoportját (PB, AB 6–10, ŚBM 1–5, 10.6–14, AĀ 2.2.2–4, BĀU, ChU, TU, JUB, KB, ŚU). Az adatgyűjtést a szakirodalomban található információkkal egészítettem ki, amihez egyéb fontosabb tanulmányok³⁹ mellett elsősorban Debrunner áttekintését⁴⁰ vettem figyelembe, amelyet a deverbális $-ā$ -tövű névszókkal kapcsolatban ad, és amely mindezedig a legalaposabb elemzés az óind körülírt perfectumról.

Fentebb láthattuk, hogy a szanszkrit nyelvben szinkrón szemszögből nézve sok olyan típusú ige van, amelyik vagy kizárólagosan vagy opcionálisan perifrastikus perfectumképzést használ. A védikus anyag elemzése során az lesz a fő kérdésem, vajon a szanszkrittal kapcsolatban felsorolt típusok nagyjából egyszerre jelentek-e meg a védikusban, vagy fokozatos elterjedés és a kategória bővülése figyelhető meg a körükben. Az elemzés eredményét a 2. táblázat tartalmazza, amelyben a szürke szín jelöli, ha az adott gyök- vagy töltípusból (ezekről részletesebben lásd lentebb) egy bizonyos periódusban a körülírt perfectum adatolt.

³⁹ Ld. elsősorban Ozono fentebb már hivatkozott munkáját (Ozono, Periphrastic Perfect).

⁴⁰ *Ai. Gr.* II.2, 252–259.

	korai védikus (RV)	óvédikus (AV, SV, YV ^m)	középvédikus		újvédikus és késői védikus
			korai (YV ^p)	késői (régebbi <i>brāhmaṇák</i>)	
causativum					
√ <i>vid</i>					
√ <i>V</i> : <i>C</i> (<i>C</i>)					
reduplikált impf.-tő					
desiderativum					
denominativum					
(<i>C</i> (<i>C</i>)) <i>ayati/e</i> impf.-tő					
intensivum					
egyéb					
poliszillabikus gyök					
√ <i>VCC</i>					

2. táblázat. Körülírt perfectumok a védikus óindben

Ahogy a táblázatból látszik, a korai védikusban (vagyis a *R̥gveda-Saṃhitā* himnuszaiban) még nem fordul elő körülírt perfectumi igealak. Ez a fajta analitikus képzésmód csak az óvédikus periódusban jelenik meg, de még ebben a korszakban is csupán egyetlen előfordulása van, mégpedig a *gamayati* 'menni hagy, küld' causativumból⁴¹ (√*gam* 'megy') (lásd (7)). Ezen az egyetlen példán kívül a körülírt perfectum a védikus nyelv más verses (*mantra*) szövegében nem adatolt.⁴²

- (7) AVŚ 18.2.27d (≈ AVP 18.65.10d [*cakartha*])
<i>ásūn</i>	<i>pitṛbhyo</i>	<i>gamayāṃ</i>	<i>cakāra</i>
lélek.ACC.PL	atyá.DAT.PL	megy.CAUS.ĀM	csinál.AUX.PRF.ACT.3SG
- „A lelkeket az atyákhoz küldte.”

⁴¹ Fontos észben tartanunk, hogy a perfectumot mint igeidőt nem lehetett addig képezni a causativumból, amíg a perfectum még csak az ősi, örökölt, elért állapotot kifejező (Kümmel, *Perfekt*, 66–71 kifejezésével: „naktostatisch”) használattal rendelkezett. A causativum által kifejezett cselekvés ugyanis nem eredményez semmiféle különösebb változást az alanyon. Az, hogy a causativumok is képezhessenek perfectumot valamilyen kivitelezhető módon, csak később vált szükségessé, tudniillik akkor, amikor a perfectum múltra vonatkozó használati körei is kialakultak (vö. Kümmel, *Perfekt*, 71–82, különösen 78–82). A narratív perfectum elterjedésének és a körülírt perfectum produktívitásának szoros összefüggését hangsúlyozza Ozono, *Periphrastic Perfect*, 978–981.

⁴² Debrunner (*Ai. Gr.* II.2, 253–254) utal ugyan egy lehetséges plur. 3. *īśāṃ ... cakrur* körülírt perfectumi alakra az óvédikus AVŚ 11.9.25 szöveghelyen (az √*iś* 'kormányoz' igéből), néhány oldallal később (258) azonban visszavonja ezt az értelmezést. Vö. Kümmel, *Perfekt*, 61/101. jegyzet, aki szintén a körülírt perfectumi interpretáció ellen foglal állást (de ld. pl. Gotō, *Old Indo-Aryan Morphology*, 123 és Ozono, *Periphrastic Perfect*, 982, akik elfogadják azt).

A causativumból képzett körülírt perfectumok adatoltsága a korai középvédikusban, vagyis a *Fekete Yajurveda samhitā*inak prózai részeiben is folytatódik (caus. perf. *āpyāyayām cakāra* MS 4.6.6 [$\bar{a}+\sqrt{py\bar{a}/pyai}$ 'duzzad']; caus. perf. *yājayām cakāra* KS 11.1 [$\sqrt{yaj}$ 'áldoz']).

A legsűrűbben előforduló alak azonban ebben a periódusban a $\sqrt{vid}$ 'tud, ismer' ige körülírt perfectuma: *vidām cakāra* (MS 8×, KS 5×, KKS 3×, TS 1×). A *vidām cakāra* feltűnően gyakori volta nyilvánvalóan összefügg ezeknek a rituális szövegeknek a tartalmával. Ez az igealak ugyanis minden egyes esetben valamelyik régen élt rituális tekintély tudására utal, amelyen az adott szöveghe-lyen leírt aktuális áldozati gyakorlat alapszik.

A következő korszakban, a késői középvédikus periódusban a körülírt perfectum továbbra is adatolt a causativumból (*darśayām cakāra* TB 3.10.11.4 [$\sqrt{drś}$ 'lát, néz']; *niravasāyayāñ cakāra* TB 1.5.2.1 [$nis+ava+\sqrt{sā/so}$ 'létesít, felállít']; *nirvāpayām cakrus* AB 2.36.2 [$nis+\sqrt{vap}$ 'kiönt, felajánl']; *spāśayām cakre* ŚBM 7.5.1.25 [$\sqrt{spaś}$ 'szemlél, megfigyel']; *upādihāvayām cakrus* ŚBM 10.5.5.8 [$upa+\bar{a}+\sqrt{dhāv}$ 'odafut']; *śrapayām cakrus* ŚBM 6,5,4,6 [$\sqrt{śrā/śrai}$ 'főz, süt']) és a $\sqrt{vid}$ (TB 4×) igéből, de rajtuk kívül még két további képviselője is megjelenik a kategóriának.

Az egyik az $\sqrt{ikṣ}$ ige körülírt perfectuma. Noha ez az ige etimológiailag az indoeurópai $*h_3ek^u$ 'néz, (meg)lát' ige $*h_3j-h_3k^u$ -sé- desiderativumi tövéből ered,⁴³ az idők során másodlagos gyökként lexikalizálódott, amelynek ('néz, megszemlél') már semmiféle desiderativumi jelentése nincsen.⁴⁴ Korai lexikalizációjára utal az a körülmény, hogy már rögtön a *Rgvedā*ban adatolt egy ebből származó causativum (*sām ... ikṣāyat* RV 1.132.5a), a szintén belőle képzett *aikṣiṣi* aoristos pedig (ismét a *sām* igekötővel) egy, az óvédikus korszakba tartozó „függelék”-hymuszban (RVKh 1.1.1a) fordul elő. Ezért helyesebb, ha az *ikṣām cakre* (ŚBM 9.5.1.14, 9.5.1.15, 10.4.2.3) alakot desiderativumi eredete ellenére a hosszú magánhangzóval kezdődő igeigyökből ($\sqrt{V:C(C)}$ típus) képzett körülírt perfectum példajaként fogjuk fel. Az alak az *abhi+ava* kettős igekötővel is előfordul (*abhyavekṣām cakre* ŚBM 7.3.2.14; lásd (16)).

A késői középvédikus periódus másik „újonca” a reduplikált imperfectumtövekhez tartozó körülírt perfectumok köre: *juhavāñ cakruḥ* TB 1.5.9.5 ($\sqrt{hu}$ 'önt, áldoz', impf. *juhó-/juhu-*); *bibhayām cakāra* ŚBM 10.4.2.2 és *bibhayām cakrur* ŚBM 10.4.3.3 ($\sqrt{bhī}$ 'fél', impf. *bibhé-/bibhī-*). E fontos csoport részleteire a későbbiekben még visszatérek.

Ahogy a 2. táblázatból is világosan látszik, a középvédikus és az újvédikus korszak között igen jelentős növekedés figyelhető meg mind a körülírt perfectummal rendelkező típusok, mind a tényleges előfordulások számában.

⁴³ LIV, 297–298.

⁴⁴ Pontos jelentéséről ld. alább.

A kategória gyors elterjedését legjobban akkor látjuk, ha a *Śatapatha-brāhmaṇa* két kronológiai rétegét ebből a szempontból összevetjük.

A Mādhyandina-recenzióban a 6–10.5 könyv a (késői) középvédikus periódusba tartozik, míg az 1–5. és 10.6–14 könyv az újvédikus korszakot képviseli.⁴⁵ Számításaim szerint (lásd a 3. táblázatot) a régebbi (vagyis középvédikus) könyvekben 9 körülírt perfectumi példánk van, míg a későbbi (azaz újvédikus) részekben már 112. Ez a jelentős különbség mindenképpen jelzésértékű, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy az újabb részek hossza összességében legalább kétszer akkora, mint a régebbieké, és hogy a szövegahagyományozás véletlenszerűsége némiképpen torzíthatja a pontos számokat.

	ŚBM 6–10.5	ŚBM 1–5 + 10.6–14
causativum	3	28
$\sqrt{vid}$		16
$\sqrt{V:C(C)}$	4	24
reduplikált impf.-tő	2	26
desiderativum		5
denominativum		10
$(C(C))ayati/e$ impf.-tő		3
intensivum		
egyéb		
poliszillabikus gyök		
$\sqrt{VCC}$		

3. táblázat. Körülírt perfectumok a *Śatapatha-brāhmaṇa* Mādhyandina-recenziójának két kronológiai rétegében

Vizsgálataim azt mutatják, hogy két olyan képviselője van a körülírt perfectum kategóriájának, amelyik csak a védikus korszak után jelenik meg az óind nyelvben (ezek azok, amelyeket nem jelöl szürke szín a 2. táblázatban): a poliszillabikus gyökökből és a $\sqrt{VCC}$ szerkezetű gyökökből képzett perifrastikus perfectumok.

A többszótagos „gyökök” nyilvánvalóan későn, másodlagos módon alakultak ki az óindben. Így például a $\sqrt{daridrā}$ ’fut’, amelyről Patañjali (ad V. 1 ad Pāṇ. 3.1.35) említi, hogy körülírt perfectumot képeznek belőle, eredetileg a $\sqrt{drā}$ ’fut’ gyök kétszótagos reduplikációt tartalmazó intensivumi töve volt, a grammatikusok azonban olyan alakokkal ruházzák fel, mint az *s*-aoristos (*adaridrāsīt*) vagy a körülírt perfectum maga (*daridrām cakāra*), ami azt mutatja, hogy már igegyökként tartották számon. Ugyanez érvényes néhány további gyök körülírt perfectumára, köztük például az etimológiailag homályos

---

⁴⁵ Kümmel, *Perfekt*, 5–6.

(talán onomatopoeitikus?) $\sqrt{culump}$ 'simogat, kényeztet' igéére,⁴⁶ amelyről szintén Patañjali tesz említést, és amely csupán szórványosan adatolt.

A $\sqrt{VCC}$ szerkezetű gyökök (például $\sqrt{indh}$ 'meggyújt', $\sqrt{ujjh}$ 'elhagy', $\sqrt{und}$ 'benedvesít') körülírt perfectumának teljes hiánya a védikusban szintén késői kialakulásukkal áll összefüggésben.⁴⁷ Az $\sqrt{indh}$ gyökből képzett perifrasztikus perfectumot csak egy 13. századi grammatikus, Vopadeva említi, az $\sqrt{ujjh}$ gyök perfectumi alakja viszont ténylegesen adatolt Kālidāsa *Raghuvamśájában* (*ujjhām cakāra* 5.75).

Az újjvédikus korban megjelenő típusokról csak néhány rövid megjegyzést teszek. Figyelemre méltó (és lehet, hogy csak a véletlen műve), hogy a desiderativumokból képzett körülírt perfectumokkal ellentétben, amelyek sokszor előfordulnak a védikus nyelvben (például *dudhūrṣām cakrire* ŚBM 1.4.1.10 [$\sqrt{dhvr}$ 'megsebesít, megsért']; *jighāmsām cakāra* ŚBK 7.5.3.1 [$\sqrt{han}$ 'sújt, megöl']), intensívumból csupán egyetlenegy körülírt perfectumi alak adatolt: med. plur. 3. *marīmrśām cakrire* ŚBK 5.5.4.4 ($\sqrt{mrś}$ 'érint').⁴⁸

A denominatív igék fő képviselője a *mantrayate* 'beszél, mond, megfontol' (*ā*, *upa* és *anu* igekötővel is), de alkalmasszerűen más denominativumokból is előfordul perifrasztikus perfectumi alak (például *gopāya-* 'öriz, véd'; *gaṇaya-* 'számol'; *bhakṣaya-* 'eszik, lenyel'). Fontos körülmény, hogy szinte mindegyik ilyen ige *-a*-tövéből van képezve, ami azt jelenti, hogy tövükben a causativumi *-aya-* szuffixummal formailag teljesen megegyező hangsor szerepel. Véleményem szerint ez a causativumokkal való hangalaki hasonlóság lehetett a fő oka annak, hogy a denominatív igék is csatlakoztak a körülírt perfectummal rendelkező igék osztályához.

További újjvédikus újítás a *(C(C))ayati/e* szerkezetű imperfectumtövekhez tartozó, sőt, lényegében véve ezekből képzett körülírt perfectumok megjelenése. Ilyenek később, a klasszikus szanszkritban is adatoltak, és maga Pāṇini (3.1.37) is explicit módon említi őket. Bizonyos gyökök számára Pāṇini ezt egyenesen szabályos perfectumképzésként írja elő, nem pedig opcionális változatként (*anyatarasyām*). Egyértelmű, hogy ezek a képzések másodlagosak a többi *-aya-*tartalmú típus, különösen is a causativum körülírt perfectumához képest, amelyek az újjvédikus korra már szilárdan rögzültek az igerendszerben. Az analógiás átvétel folyamata egészen nyilvánvaló, ha figyelembe vesszük, hogy az első olyan tövek, amelyek így képezték perfectumi alakjukat, igekötőt tartalmaztak, ezért többszótagos felépítésüket tekintve hasonlóak voltak a causativumokhoz:

⁴⁶ Whitney „elfajzott” gyöknek („bastard root”) nevezi. Ld. William Dwight Whitney, *The Roots, Verb-Forms and Primary Derivatives of the Sanskrit Language. A Supplement to the Sanskrit Grammar*. Leipzig, 1885, 48.

⁴⁷ Ld. Manfred Mayrhofer, *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. I–III. Heidelberg, 1992–2001 elemzését az egyes igék szócikkében.

⁴⁸ A szöveg másik (Mādhyandina-) recenziójában az adott helyen intensívum praeteritum alakot találunk (*amarīmrśyanta* ŚBM 4.5.1.10).

például *nilayām cakre* a *ni+√lī* 'elrejtőzködik' (impf. *nilāya-*) igéből (ŚBM 1.6.4.1, 4.1.3.1; ŚBK 2.2.1.15⁴⁹) vagy *āvyayām cakāra* (ŚBM 11.5.1.10) az *ā+√vī* 'megbetegít' (impf. *āvīyāya-*) igéből.⁵⁰

A 2. táblázatban szereplő „egyéb” címke néhány egyedi körülírt perfectumot jelöl, amelyek szintén másodlagosak, és néha szövegkritikai szempontból is vitatottak, sőt, olykor nyilvánvalóan romlottak. Közülük szintén csak két példát említek meg. A ChU 4.10.2 hagyományozott szövege *pravāsām cakre* alakot tartalmaz (potenciálisan az igekötős *pra+√vas* 'elindul' gyökből). Ezen a helyen Böhlingk minden bizonnyal jogosan javasolta a rövid magánhangzóval történő emendációt (*pravāsam*),⁵¹ ami azt jelenti, hogy a szerkezet nyilvánvalóan nem körülírt perfectumi alak. Az *apa+√ci/cāy* 'tisztel' igéből (imperfectumtövében nyújtott fok található: *cāyati*) képzett *apacāyām cakruḥ* körülírt perfectum kétszer adatolt a védikus prózában (JB 2.97, 2.100), és minden valószínűség szerint ez is az (*apa*)*cāya-* imperfectumtő causativumokkal és más *-aya-* tartalmú tövekkel való hangalaki hasonlóságának köszönheti a létét.

Az általános áttekintés után most visszatérek a körülírt perfectumok legősibb rétegéhez. Ez alatt azokat a képzéseket értem, amelyek legkésőbb a középvédikus korban megjelentek (a 3. táblázat releváns részeit a 4. táblázat tartalmazza).

	óvédikus (AV, SV, YV ^m)	középvédikus	
		korai (YV ^p)	késői (régebbi <i>brāhmanák</i>)
causativum			
√vid			
√V:C(C)			
reduplikált impf.-tő			

4. táblázat. Körülírt perfectumok az ó- és középvédikus korszakban

Láthatjuk, hogy az első körülírt perfectumot használó igék olyanok voltak, amelyek számára a szabályos szintetikus, reduplikált perfectum képzése vagy eleve lehetetlen volt, vagy valamilyen oknál fogva nehézséget okozott. Ez természetesen nem meglepő, ha visszagondolunk arra, hogy szinkrón szemszögből ugyanez volt érvényes az (epikus és klasszikus) szanszkrit nyelvben (lásd fentebb).⁵²

⁴⁹ Itt a párhuzamos ŚBM 1.2.3.1 helyen *nilīye* szintetikus reduplikált perfectumot találunk.

⁵⁰ Ld. Richard Pischel–Karl F. Geldner, *Vedische Studien*. I. Stuttgart, 1889, 246/1. jegyzet; *Ai. Gr.* II.2, 254. A típushoz általában vö. még Ozono, *Periphrastic Perfect*, 977, 982–983.

⁵¹ Ld. *Ai. Gr.* II.2, 255.

⁵² Másfelől vegyük észre azt is, hogy azok a körülírt perfectumok, amelyek a szanszkritban opcionálisak (például az *(C(C))aya-* tövekből vagy egyéb „egyedi” igeigyekből képzett alakok) csak az újjvédikus korszakban jelennek meg, és így kronológiai szempontból is egyértelműen másodlagosnak kell őket tekintenünk.

A reduplikált perfectum képzésére való „alkalmatlanság” nyilvánvaló az úgynevezett másodlagos vagy leszármaztatott igeragozásoknál. Ilyen elsősorban a causativum, amely az adatok alapján láthatólag a kiindulópontja volt a körülírt perfectum kialakulásának.

A hosszú magánhangzóval kezdődő gyökök szintén nem voltak alkalmasak a szabályos igei reduplikáció használatára, hiszen reduplikált perfectumi alakjaikat nem lehetett volna elég világosan megkülönböztetni az imperfectumi formáktól. Ilyen viszonylag korán adatolt körülírt perfectummal rendelkezik például az $\sqrt{ās}$ ’ül’⁵³ és az $\sqrt{iks}$ ’néz, szemlél, meglát’ igeigyök (a fentebbiek értelmében az $\sqrt{iks}$ igét desiderativum helyett már a védikusban is lexikalizálódott igeigyöknek kell tekintenünk). További hasonló ige az $\sqrt{edh}$ ’gyarapodik’, bár ennek perifrastikus perfectuma először az újvédikusban adatolt.

A $\sqrt{vid}$ ’tud’ a védikusban egy archaikus, az indoeurópai alapsnyelvből örökölt reduplikátlan perfectummal rendelkezett (ie. *uójide > óind *véda*), amely még a szanszkritban is igen gyakori. Funkcionális szempontból azonban ez valószínűleg mint jelen idejű alak (a német terminológia szerinti „Perfektpräsenz”) volt használatos ’tud’ jelentésben, múlt ideje (*ávet*) pedig ennek megfelelően egyszerűen praeteritumi használatú volt (’tudott’).⁵⁴

A $\sqrt{vid}$ igének tehát annak érdekében, hogy legyen egy funkcionális értelemben vett, „valódi” perfectumi alakja, az éppen kialakulóban levő perifrastikus képzésmóddhoz kellett folyamodnia (*vidām cakāra* MS 1.4.12+), annál is inkább, mert az elméletileg lehetséges és szinkron szempontból szabályos reduplikált *vivéd-/vivid-* perfectumtő már használatban volt a homonim $\sqrt{vid}$ (impf. *vindāti*) ’talál’ gyöknél.

A középvédikus szövegekben a *vidām cakāra* körülírt perfectum rendszerint a Kümmel⁵⁵ által faktuálisnak („faktisch”) vagy komprehenzívnek („komprehensiv”) nevezett funkciókkal rendelkezik, és egyszerűen azt jelenti, hogy ’tudott/ismert’ („hat gekannt”).⁵⁶ Ahogy Kümmel írja, „es wird faktisch gebraucht und stellt fest, daß Ritualautoritäten ein bestimmtes Wissen besessen haben”.⁵⁷ A *vidām cakāra* tehát úgy értelmezendő, mint „faktische

⁵³ Az $\sqrt{ās}$ gyök az ie. *h₁eh₂s (LIV: 232) reflexe, amely eredetileg egy reduplikált tő lehetett, és végső soron talán a *h₁es létigéből volt képezve (LIV: 232/0. jegyzet). Ez a származása azonban már nyilvánvalóan nem volt transzparens a védikus körülírt perfectum létrejöttének az idején.

⁵⁴ Erről ld. részletesen Kümmel, *Perfekt*, 495–498, aki meggyőzően mutatja be, hogy egyes korábbi kutatók véleményével szemben nincs okunk arra, hogy az *ávet* múlt idejű alaknak olyan speciális jelentést tulajdonítsunk, mint hogy ’észrevett’ vagy ’felismert’.

⁵⁵ Kümmel, *Perfekt*, 497–498 (vö. 73–75, 80).

⁵⁶ Ahogy Kümmel (uo.) meggyőzően bizonyítja, nincs okunk azt feltételezni (Delbrücköt követve), hogy az igealak azt jelentette, hogy ’kitalálta’ („hat erfunden”) vagy ’észrevette, felismerte’ (a „merken, erkennen” igéből).

⁵⁷ Kümmel, *Perfekt*, 497.

Oppositionsbildung zum Präsens”,⁵⁸ amely aztán narratív használatban később teljesen felváltotta a múlt idejű *ávet* alakot.

Az előző esethez hasonlóan a $\sqrt{bhī}$ gyök szabályos reduplikált perfectuma (*bibhāya* ’fél’ [jelen idejű jelentéssel]) is központi tagja volt az ősi „Perfektopräsens”-ek csoportjának, azonban a $\sqrt{vid}$ gyökkel ellentétben, amely eredeti perfectumát sokáig megőrizte domináns ragozásként,⁵⁹ a $\sqrt{bhī}$ -nél már a korai védikusban elkezdődött az a folyamat, amelynek során a perfectumi alakokat fokozatosan imperfectumi alakok váltották fel (lásd például a du. 3. alaknál: perf. *bibhyatus* RV 1.95.5c → praes. impf. *bibhītās* AVŚ 2.15.1–6). A jelenség láthatólag az aktív participiummal kezdődött (lásd a fosztóképzős *ábibhyat-* part. impf.-ot a *bibhīvās-* part. perf. mellett a RV 6.23.2c szöveghe-lyen). Az újjvédikus periódusra az új ragozás teljesen felváltotta a régit, ezért perfectumi alakok a későbbi szövegekben már egyáltalán nem fordulnak elő.⁶⁰ Ahogyan Kümmel rámutat, a leírt folyamatot elősegítette az a körülmény, hogy a perfectum nem indicativusi alakjai formailag sohasem különböztek a megfelelő imperfectumi alakoktól. Ugyanez volt érvényes a perfectumtöből képzett eredeti múlt idejű alakra is (plusquamf. sing. 3. *ábibhet*, plur. 3. *ábibhayus*), amely funkcionálisan a praeteritum imperfectummal megegyező használatú volt (’félt’). A *bibhayām cakāra* körülírt perfectum – nem sokkal középvédikus megjelenése (ŠBM 10.4.2.2+) után – teljesen kiszorította a plusquamperfectumi alakot a narratív múlt idejű használatban.

A $\sqrt{hu}$ ’önt, áldoz’ igéből képzett *juhavām cakāra* körülírt perfectumi alak (*juhavāñ cakruḥ* TB 1.5.9.5) szintén viszonylag korán kialakult a reduplikált imperfectumtő mellett. Kümmel⁶¹ szerint létrejöttének fő oka az volt, hogy a $\sqrt{hu}$ szabályosan képzett reduplikált perfectuma – legalábbis részben – homonim volt az imperfectum (*juhó-/juhu-*) egyes alakjaival, továbbá a hangalakilag hasonló $\sqrt{hū}$ ’hív’ gyök reduplikált perfectumával (*juhó-/juhū-*).

Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a legrégebbi körülírt perfectumok egytől egyig olyan képzések voltak, amelyek – részben formális, részben funkcionális-szemantikai okok miatt – valóban nélkülözhetetlenek voltak ahhoz, hogy az adott igék szabadon használható perfectumi alakokkal rendelkezzenek.

---

⁵⁸ Kümmel, *Perfekt*, 497.

⁵⁹ Még akkor is (az óvédikus kortól, vagyis a RVKh és az AV korától kezdődően), amikor egy új, másodlagos imperfectumi ragozás jelent meg és kezdett teret nyerni mellette (pl. *vidmās(i)* a *vidmā* mellett stb.).

⁶⁰ A folyamatról ld. Kümmel, *Perfekt*, 336–337; vö. Ozono, *Periphrastic Perfect*, 985.

⁶¹ Kümmel, *Perfekt*, 606.

A körülírt perfectum kategóriájának kialakulása

Amint fentebb már említettem, a körülírt perfectumban egyedül a tranzitív *cakāra* segédige volt használatos egészen az újvédikus időkig, az *-ām* végű főigei alak pedig, amely egy *-ā*-tövé deverbális absztrakt főnév accusativusa volt, eredetileg ennek tárgyi bővítményeként funkcionált. Egy olyan szerkezet tehát, mint a *gamayām cakāra*, amely történetesen az első adatolt körülírt perfectumi alak az óind nyelvben (lásd (7)), a kezdet kezdetén szintaktikailag transzparens konstrukció volt, és azt jelentette: 'elengedést csinált, küldést csinált' (azaz 'elengedett, küldött').

Ez a szókapcsolat, amely tehát a körülírt perfectum kialakulásának forrása volt, nagyon emlékeztet azokra a körülíró szerkezetekre, amelyek valamilyen deverbális absztrakt főnévből és a $\sqrt{kr}$ ige tetszőleges alakjából állnak, és amelyek – kissé elnagyoltan fogalmazva – egyszerű igék szinonimájaként használatosak: például szkt. *praveśam* $\sqrt{kr}$ '(szó szerint:) belépést csinál' (a *pra*+ $\sqrt{vis}$ 'belép' ige helyett); *upadeśam* $\sqrt{kr}$ '(szó szerint:) tanítást csinál' (az *upa*+ $\sqrt{dis}$ 'oktat, tanít' helyett) stb. Közismert, hogy ilyen körülíró szerkezetek az indoárja nyelvek történetének minden korszakából adatoltak, bár az is tény, hogy gyakoriságuk az idő előrehaladtával jelentősen megnőtt. Jó példáját jelentik ennek a típusnak az újind nyelvek úgynevezett „szerkesztett” igéi (angol terminussal: „conjunct verbs”),⁶² de ugyanilyen felépítésű konstrukciók már a szanszkritban is nagy mennyiségben előfordulnak.⁶³ Továbbá, ahogy utóbbi években megjelent tanulmányaimban bemutattam,⁶⁴ ilyen kifejezések a $\sqrt{kr}$ igével, bár lényegesen kisebb számban, már a korai védikus nyelvben is léteztek.

⁶² A hindi nyelvre vonatkozólag ld. Burton-Page, Compound and Conjunct Verbs; Hacker, Treating the Compound and Conjunct Verbs; Peter Gaeffke, *Untersuchungen zur Syntax des Hindi*. The Hague–Paris, 1967, 95–207; Kali Charan Bahl, *Studies in the Semantic Structure of Hindi. Synonymous Nouns and Adjectives with karanā*. I–II. With the assistance of Richard A. Williams. Delhi, 1974–1979; Tara Mohanan, Multidimensionality of Representation: NV Complex Predicates in Hindi. In: *Complex Predicates*. Ed. by Alex Alsina–Joan Bresnan–Peter Sells. (CSLI Lecture Notes, 64.) Stanford, 1997, 431–471; Négyesi Mária, *Hindi nyelvkönyv*. Wardha, 2013, 238–239; Annie Montaut, Noun-Verb Complex Predicates in Hindi and the Rise of Non-Canonical Subjects. In: *Approaches to Complex Predicates*. Ed. by Léa Nash–Pollet Samvelian. (Syntax and Semantics, 41.) Leiden–Boston, 2016, 142–174.

⁶³ Ld. pl. Speijer, *Sanskrit Syntax*, 232–235; Gaeffke, *Untersuchungen*, 191–192; Albert Thumb–Richard Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*. I.2. *Formenlehre*. Heidelberg, 1959³, 423–424.

⁶⁴ Máté Ittzés, Light Verb Constructions vs. Simple Verbs in Vedic: *vimocanam* $\sqrt{kr}$ ute (RV 3,30,12d). In: *CEENIS Current Research Series*. I. Ed. by Danuta Stasik–Anna Trynkowska. Warszawa, 2013, 107–123; Uő, Funkcióigés szerkezetek a *kar-* 'csinál' igével a Rgveda 7. könyvében. In: *Studia Classica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókortudományi Intézetéből*. Szerk. Bárány István et al. Budapest, 2015, 339–350; Uő, Light Verb Constructions in Vedic. *Manas. Studies into Asia and Africa. Electronic Journal of the Centre for Eastern Languages and Cultures Sofia University „St. Kliment Ohridski”*. 2015/2. (= *Tradition and*

Ezek a szintagmák tipikus példái az úgynevezett könnyű igés (más elnevezéssel: funkcióigés vagy támasztó igés) szerkezetek kategóriájának, amelyben a lexikális jelentés a legtöbbször deverbális névszóban összpontosul, míg a grammatikai információk hordozója a redukált szemantikájú $\sqrt{kr}$ könnyű ige.

Úgy tűnik, hogy az a szintagma, amelyből a körülírt perfectum létrejött, eredetileg egy többé-kevésbé produktív könnyű igés szerkezetekből álló, népe-sebb csoport tagja volt. Ezek a szerkezetek a $\sqrt{kr}$ könnyű igéből és különféle deverbális absztrakt fővevekből álltak. Azt a folyamatot, ami minden valószínűség szerint lejátszódott, véleményem szerint már Adalbert Thumb helyesen foglalta össze: „und somit ist das periphrastische Perfekt nur das Ergebnis einer sprachlichen Auslese, welche es ermöglichte, zu abgeleiteten Verben ... oder zu primären Präsensstämmen ... ein besonderes Perfekt zu bilden”.⁶⁵ Az történt tehát, hogy egy bizonyos típusú könnyű igés szerkezet kiválasztódott, és beépült azoknak az igéknek a paradigmájába, amelyeknél a perfectum képzése szintetikus módon, reduplikációval nem volt lehetséges. Más szóval, a $\sqrt{kr}$ könnyű ige perfectuma (*cakāra*) perfectumi segédigeként grammatikalizálódott az *-ām* végű deverbális származékokkal alkotott szintaktikai kapcsolatban.

Annak érdekében, hogy ezt a hipotézist alá tudjuk támasztani, két dolgot kell bizonyítanunk: egyrészt, hogy az *-ām + cakāra* (a $\sqrt{kr}$ gyök perfectuma) alkotta konstrukció eredetileg tényleg egy szélesebb körű, könnyű igés szerkezetekből álló csoport tagja volt, másrészt, hogy ebben a konkrét esetben valóban egy könnyű ige > segédige reanalízis játszódott le.

Ami az első kérdést illeti, a legfontosabb, hogy a korai középvédikus prózában (azaz a *Fekete Yajurveda saṃhitā*inak prózai részeiben) az *-ām* végű deverbális elemek nemcsak a perfectumi *cakārával*, hanem olykor a $\sqrt{kr}$ gyök más alakjaival is alkothatnak ilyen konstrukciót. Néhány esetben a gyökaoristos indicativusi alakjait (sing. 3. *akar*; plur. 3. *akran*), egyszer pedig az ige precativusát (sing. 3. *kriyāt*) találjuk ilyen szerepben.⁶⁶ A ténylegesen adatolt alakok a következők:⁶⁷

Modernity in Indian Culture) <https://manas.fcml.uni-sofia.bg/en/tradition-and-modernity-indian-culture/light-verb-constructions-vedic> (2021. március 27. – a cikket később ismeretlen okból eltávolították erről az URL-ről); Uő, *Funkcióigés szerkezetek a védikus óind nyelvben*. Habilitációs dolgozat (ELTE BTK). Budapest, 2016.

⁶⁵ Albert Thumb, *Handbuch des Sanskrit mit Texten und Glossar*. I. *Grammatik*. Heidelberg, 1905, 369 (vö. az 64. jegyzetben hivatkozott 3. kiadást is: Thumb–Hauschild, *Handbuch des Sanskrit*. I.2. *Formenlehre*, 294–295).

⁶⁶ A 3. személyű alakok kizárólagosságával kapcsolatban párhuzamként a középgangol *nimen* és *taken* igék használatára utalhatunk, amelyeknél könnyű igés szerkezetekben szintén a 3. személyű alakok dominanciája figyelhető meg. Ld. Luis Iglesias-Rábade, *Composite Predicates in Middle English with the Verbs nimen and taken*. *Studia Neophilologica* 73 (2001) 161.

⁶⁷ Az egyes *Maitrāyaṇī-saṃhitā*beli alakokhoz vö. Kyoko Amano, *Maitrāyaṇī Saṃhitā I–II. Übersetzung der Prosapartien mit Kommentar zur Lexik und Syntax der älteren vedischen Prosa*. (Münchener Forschungen zur historischen Sprachwissenschaft, 9.) Bremen, 2009 vonat-

- (8) – aor. ind. act. plur. 3.
vidām akraṅ (√*vid* 'tud') TS 3.5.10.2; MS 1.4.7; TB 1.3.10.3
 – aor. ind. act. sing. 3.
abhyutsādayām akaḥ (caus. *abhyutsādāyati* 'elindít vmi felé') MS 1.6.5
prajanayām akaḥ (caus. *prajānāyati* 'nemz') MS 1.6.10, 1.8.5
pratiṣṭhāpayām akaḥ (caus. *pratiṣṭhāpāyati* 'vmire állít') MS 3.3.3, 3.3.9, 3.6.5, 4.4.10
⁺*svadayām*⁶⁸ *akaḥ* (caus. *svadāyati* 'édesít, megizesít') MS 1.8.4
ramayām akaḥ (caus. *ramāyati* 'megállít') KS 7.7
cikayām akaḥ (√*ci* 'észlel, érzékel', impf. *cikéti*) Pāṇ. 3.1.42
 – precat. act. sing. 3.
pāvayām kriyāt (caus. *pāvāyati* 'tisztít') MS 2.1.3

Pāṇini (3.1.41) opcionális (*anyatarasyām*) formaként megemlíti a *vidām kurvantu* szerkezetet (√*vid* 'tud'), amelyben a √*kr* gyök imperat. impf. plur. 3. alakja szerepel. Nehéz azonban felmérni, hogy ez létezett-e már a védikusban is, hiszen ténylegesen csak jóval később, a klasszikus szanszkritban adatolt (például act. sing. 3. *vidām karotu* Pt. 5.24). A *Kāśikā* a Pāṇ. 3.1.41-es *sūtrához* fűzött megjegyzésben hozzát teszi, hogy opcionálisan más számú és más igenemű (mediális) imperativusi alakok is használhatók. A kommentár ezek közül konkrétan a következőket sorolja fel (ráadásul hozzát teszi a 'sätöbbi' jelentésű *ādi* szót is): act. sing. 3. *vidān karotu*, act. sing. 2/3. *vidān kurutāt*, med. sing. 3. *vidān kurutām*, act. sing. 2. *vidān kuru*, act. du. 2. *vidān kurutam*.

Megemlíthetjük még az első pillantásra meghökkentő ind. praes. impf. sing. 3. *juhavām karoti* alakot is (lásd (9)). Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk, kiderül, hogy ez csak a szövegben közvetlenül előtte álló és egy teljesen párhuzamos szerkesztésű mondatban szereplő sing. 3. *juhavām cakāra* körülírt perfectumnak

---

kozó részeit. Általánosságban ld. továbbá *Ai. Gr.* II.2, 252–253; Whitney, *Sanskrit Grammar*, 394 (1073.b §); Paul Thieme, *Pāṇini and the Veda. Studies in the Early History of Linguistic Science in India*. Allahabad, 1935, 15; Karl Hoffmann, *Aufsätze zur Indoiranistik*. II. Hrsg. von Johanna Narten. Wiesbaden, 1976, 469–470/6. jegyzet; Junichi Ozono, *Das Vedische bei Pāṇini. Studien zur Indologie und Iranistik* 27 (2010) 237–239. Pāṇini a védikus nyelvhasználatot foglalkozó egyik *sūtrájában* (3.1.42) a *cikayām akaḥ* szerkezetet is felsorolja a többi fent említett védikus szintagma mellett, ez azonban a fennmaradt szövegekben nem adatolt. A *sūtra* szövegkörnyezete alapján mégis feltételezhetjük, hogy Pāṇini ezt valamilyen mára már elveszett prózai *Yajurveda*-szövegből vette (ld. Thieme, *Pāṇini and the Veda*, 15; Ozono, *Das Vedische bei Pāṇini*, 239).

⁶⁸ Emendáció a kéziratok „*svadhayām*” olvasata helyett, amely egyébiránt Schroeder szövegkiadásában is szerepel. Ld. Hoffmann, *Aufsätze*, 469/6. jegyzet; Toshifumi Gotō, *Die „I. Präsensklasse” im Vedischen. Untersuchung der vollstufigen thematischen Wurzelpräsentia*. (Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 489.) Wien, 1987, 340/837. jegyzet.

köszönheti a létét,⁶⁹ tehát egy olyan úgynevezett „Augenblicksbildung”-ról van szó, amely sohasem volt valódi, létező igealak a nyelvben (német kifejezéssel élve: nem volt „sprachwirklich”).

- (9) – imperat. impf. act. plur. 3.
vidāṃ kurvantu ($\sqrt{\text{vid}}$ 'tud') Pāṇ. 3.1.41 (+ *Kāśikā*)
 – ind. praes. impf. act. sing. 3.
 ? *juhavāṃ karoti* ($\sqrt{\text{hu}}$ 'önt, áldoz') ŚāŚS 16.15.1

Mielőtt továbbmennénk, hangsúlyoznom kell, hogy az elérhető – és fentebb kimerítő alapossggal bemutatott – adatok nyilvánvalóan nem teszik lehetővé, hogy a folyamatot minden részletében nyomon kövessük. Fontos, hogy a (korai) középvédikus periódusban szinkrón szempontból már sem a (8)-as pontban felsorolt konstrukciók, sem a velük egy időben adatolt körülírt perfectumok nem tekinthetők könnyű igés szerkezeteknek, mivel addigra már mind többé-kevésbé rögzült, megszilárdult, vagyis grammatikalizálódott. A fejlődés fő útvonala/iránya az volt, amely végül a körülírt perfectumok kialakulásához vezetett. Ezzel szemben a marginális és rövid életű perifrastikus aoristos,⁷⁰ amely a *Fekete Yajurveda* iskoláinak, elsősorban a *Maitrāyaṇī* iskolának a nyelvéhez kötődik, egy meglehetősen korlátozott párhuzamos folyamat eredménye, amely nem volt maradandó. Mindezek ellenére úgy vélem, hogy a vizsgált adatok összességében véve lehetőséget adnak arra, hogy belőlük a korábbi könnyű igés szerkezetes fázisra következtethessünk.

Bár a (8)-as példában felsorolt körülírt aoristosi alakok száma nem túl nagy, maga az a tény, hogy az *-ā*-tövű deverbális absztrakt főnevek accusativusával egy szintagmát alkotva a $\sqrt{\text{kr}}$ ige különféle alakokban (perf., aor. ind., precat.) jelenik meg, és nem korlátozódik egyetlen úgynevezett TAM- (azaz tense-aspect-mood, vagyis igeidő-aspektus-igemód) kategóriára, arra utal, hogy ezek a később grammatikalizálódott szerkezetek egy produktívabb és flexibilisebb könnyű igés szerkezetekből álló csoportból erednek, abból szakadtak ki. A könnyű igéknek ugyanis jellegzetes tulajdonsága, hogy általában az egész igei paradigmát átfogják, azaz minden (vagy legalábbis a legtöbb) igeidőben, aspektusban és igemódban ragozhatók.

A folyamat végén ezzel szemben azt láthatjuk, hogy ennek a meghatározott körülíró szerkezetnek a funkciója nagyjából a *Yajurveda*-próza periódusa utáni, késői középvédikus időszakra egyetlen TAM-kategória, a perfectumi igeidő

---

⁶⁹ *Ai. Gr.* II.2, 256.

⁷⁰ A (8)-as példában említett aoristosi szerkezeteket perifrastikus kauzatív aoristosnak nevezik – tegyük hozzá, teljes joggal – Amano, *Maitrāyaṇī Samhitā*, 182/247. jegyzet, 224/484. jegyzet (Hoffmann, *Aufsätze*, 469/6. jegyzet és Gotō, *I. Präsensklasse*, 340/837. jegyzet nyomán).

jelölésére korlátozódott.⁷¹ Közismert, hogy ez a fajta megszorítás tipikus tulajdonsága a segédigés konstrukcióknak.⁷²

A $\sqrt{kr}$ ige többféle megjelenési formája mellett a második pont, amelyet a kezdeti állapottal kapcsolatban fontos hangsúlyozni, az, hogy a korai középvédikus prózában az *-ām* végű névszóval alkotott körülíró szerkezetek mellett szórványosan adatolt a megfelelő szintetikus forma is.⁷³ A releváns párok a következők:

- (10) – *(pra)janayām akaḥ* MS 1.6.10, 1.8.5 (vö. *janayām cakāra* ŚBM 3.1.3.3)
 ~ *ajījanat* caus. aor. ind. act. sing. 3. MS 1.5.6, 1.9.5, 1.9.6
 – *(abhyut)sādayām akaḥ* MS 1.6.5
 ~ *asīśadat* caus. aor. ind. act. sing. 3. MS 4.1.2
 – *pāvayām kriyāt* MS 2.1.3
 ~ *āpupot* caus. aor. ind. act. sing. 3. MS 1.8.4

Ez a jelenség is érthetővé válik, ha a könnyű igés szerkezeteknek arra a tipológiaiilag széles körben elterjedt tulajdonságára gondolunk, hogy bizonyos határok között gyakran felcserélhetők az etimológiailag megfelelő, többé-kevésbé szinonim egyszerű igével.

A körülírt perfectum grammatikalizációja

Vizsgáljuk meg, hogy a *cakārával* alkotott védikus körülírt perfectum milyen mértékben tekinthető grammatikalizálódott konstrukciónak. Annak érdekében, hogy ezt meg tudjuk ítélni, Christian Lehmann úgynevezett grammatikalizációs paramétereit⁷⁴ fogom alkalmazni, miközben mindig szembeállítom a körülírt perfectumot a $\sqrt{kr}$ igével alkotott könnyű igés szerkezetek típusával. Lássuk először a szintagmatikus tengelyen elhelyezkedő paramétereiket.

⁷¹ A perifrastikus aoristos kialakulásához vezető út így végeredményben zsákutcának bizonyult.

⁷² Butt–Lahiri, *Diachronic Pertinacity*, 11; Marc Schutzeichel, *Indogermanische Funktionsverbgefüge*. (Wissenschaftliche Schriften der WWU Münster, XII/13.) Münster, 2014, 8.

⁷³ Ehhez a megfeleléshez vö. a *Kāśikā* kommentárt Pāṇ. 3.1.42-ről, amely a megfelelő szintetikus alakokat a *bhāṣāyām* ’beszélt nyelvben’ megjegyzéssel sorolja fel. Ahogy azonban a (10)-es példában láthatjuk, a szintetikus formák a védikus szövegekben (erre a grammatikusok a *chandasi* ’a védikus nyelvben’ szót szokták használni) is adatoltak.

⁷⁴ Christian Lehmann, *Thoughts on Grammaticalization*. (Classics in Linguistics, 1.) Berlin, 2015³, 129–170. Vö. Déry, *Grammatikalizáció*, 32–34.

Hatókör

A körülírt perfectumi alakok strukturális hatóköre a segédigén kívül kizárólag az *-ám* végű alakot foglalja magában, a szerkezetben nem szerepelhet más elem vagy bővítmény. A hatóköri tehát kicsi, ami a grammatikalizáció viszonylag magas fokát jelzi. Ugyanakkor a könnyű igés szerkezetek is tipikusan ugyanígy viselkednek, azaz nincs más elem a konstrukcióban, csak egyetlen deverbális főnév és a $\sqrt{kr}$ könnyű ige. Ebben a tekintetben tehát alapvetően nincs különbség, illetve változás a két típus között.

Van azonban néhány szórványos eset, amikor a $\sqrt{kr}$ könnyű igés szerkezetek más tulajdonságokat mutatnak. A (11)-es pontban idézett szintagma például, amennyiben valóban könnyű igés szerkezetnek kell tekinteni,⁷⁵ azt mutatja, hogy a névszói tag akár összetétel is lehet, vagyis a deverbális névszó rendelkezhet bővítménnyel egy összetételi előtag formájában.

(11) RV 7.60.8d

<i>mā</i>	<i>karma</i>	<i>deva-hélanam</i>
ne	csinál.AOR.INJ.ACT.1PL	isten-megharagítás.ACC

„Ne haragítsuk meg az isteneket (szó szerint: ne csináljunk
»istenmegharagítást«!)”

Másfelől, a (12)-es példa elárulja, hogy egy könnyű igés szerkezet akár egynél több mellérendelt névszói tagot is magában foglalhat, ami a körülírt perfectumra nem jellemző, hiszen abban mindig csak egy *-ám* affixumos alak jelenhet meg a segédige mellett.

(12) RV 9.84.2c

<i>kṛṇvān</i>	<i>saṃcṛtaṃ</i>	<i>vicṛtaṃ</i>
csinál.PTCP.ACT.NOM	kötés.ACC	oldás.ACC

„kötve és oldva (szó szerint: kötést és oldást csinálva)”⁷⁶

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a hatóköri paramétere alapján a körülírt perfectum bizonyos mértékben grammatikalizáltabb, mint a könnyű igés szerkezetek.

---

⁷⁵ Erről a problémáról ld. Ittész, Funkcióigés szerkezetek a *kar-* 'csinál' igével, 343–345.

⁷⁶ Jamison fordításában: „performing the knotting and unknotting” (*The Rigveda. The Earliest Religious Poetry of India*. Transl. by Stephanie W. Jamison–Joel P. Brereton. III. New York, 2014, 1318).

Kötöttség és szintagmatikus variabilitás

A fentihez hasonló megfontolások érvényesek a kötöttség és a szintagmatikus variabilitás paraméterekre is. A kétféle típus, a körülírt perfectum és a könnyű igés szerkezetek ugyanis itt is nagyjából hasonlóan viselkednek, de néhány csekély különbséget megfigyelhetünk közöttük.

A körülírt perfectumban a segédige közvetlenül követi a másik elemet, az *-ām* affixumos alakot. Whitney szanszkrit nyelvtana⁷⁷ hoz ugyan két védikus példát (lásd (13) és (14)) és egy továbbit a *Raghuvamśából*, amelyek azt mutatják, hogy a két tagot közbeeső szavak választhatják el egymástól, de összevetve a szabályos konfigurációval ez teljes mértékben atipikusnak tűnik.⁷⁸ Figyelembe véve, hogy a védikus adatok viszonylag későiek (mindkettő az újvédikus periódusból származik), azt gondolom, nem feltételezhető, hogy valami valóban ősi tulajdonságot őriztek volna meg.

(13) ŚBM 4.2.1.7

<i>sá</i>	<i>tán</i>	<i>mīmāṃsām</i>	<i>evá</i>	<i>cakre</i>
ő.NOM	az.ACC	gondol.DES.ĀM	PTCL	csinál.AUX.PRF.MED.3SG

„ő csak töprengett azon”

(14) JB 1.75

<i>vidām</i>	<i>vā</i>	<i>ayam</i>	<i>idaṃ</i>	<i>cakāra~</i>	<i>iti</i>
tud.ĀM	PTCL	ő.NOM	ez.ACC	csinál.AUX.PRF.ACT.3S	QUOT

„ő valóban tudta ezt”

A könnyű igék rendszerint szintén közvetlenül a főnévi tagtól jobbra helyezkednek el. Találunk azonban példát (lásd (15)⁷⁹) a két elem inverziójára (pontosabban a könnyű ige előremozgatására) is, amely a perifrasztikus perfectumnál nem lehetséges.

(15) RV 2.14.9a

<i>ādhvaryavaḥ</i>	<i>kārtanā</i>	<i>śruṣṭīm</i>	<i>asmai</i>
adhvaryu.VOC.PL	csinál.AOR.IMP.2PL	engedelmeskedés.ACC.SG	ő.DAT.SG

„Ó, adhvaryuk, engedelmeskedjete nekik!”

Az elmondottakból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a körülírt perfectumban a könnyű igés szerkezetekhez képest nagyobb a kötöttség és

⁷⁷ Whitney, *Sanskrit Grammar*, 393 (1072.c §).

⁷⁸ Debrunner (*Ai. Gr.* II.2, 257) ezekhez hozzászámol még két példát a *Mahābhāratából* és néhány továbbit különféle klasszikus szanszkrit szövegekből.

⁷⁹ Erről részletesen ld. Ittzés, *Light Verb Constructions in Vedic*.

kisebb a szintagmatikus variabilitás, a körülírt perfectum tehát e két paraméter alapján is a grammatikalizáció magasabb fokán áll.

A szintagmatikus paraméterekkel kapcsolatos megállapításokat összefoglalva elmondhatjuk, hogy a kétféle konstrukció általános hasonlósága ellenére néhány tényező világosan mutatja azt, hogy a körülírt perfectum grammatikalizáltabb, mint a $\sqrt{kr}$ igével alkotott könnyű igés szerkezetek. Ahogy azonban rögtön látni fogjuk, a paradigmaticus tengely még ennél is jelentősebb különbségeket mutat a kétféle szerkezet között.

Paradigmaticitás

A paradigmaticitás paraméterét illetően megállapíthatjuk, hogy míg a könnyű igés szerkezetek helyett – még ha van is valami, esetleg számunkra már nem is érzékelhető stilisztikai különbség a kettő között – általában használhatók etimológiailag kapcsolódó egyszerű igék, a perifrastikus perfectum a védikusban komplementáris disztribúcióban áll a szintetikus reduplikált perfectummal.

Ahogy fentebb tárgyaltam, az opcionális perifrastikus perfectumi alakok⁸⁰ (mint például a reduplikált *nililye* melletti *nilayām cakre* a *ni+√lī* 'elrejtőzik' igéből) késői fejlemények, és csak az újvédikus periódusban, illetve mindenekelőtt a klasszikus szanszkritban jelennek meg.

Paradigmatikus variabilitás

A paradigmaticus variabilitás a perifrastikus perfectumban kicsi, jobban mondva: zéró. Ami a főigei elemet illeti, itt csupán az *-ām* affixumos alak a megengedett a szerkezetben. Ugyanez érvényes az igére is, amely – definíció szerint – nyilvánvalóan csak perfectumi ragozással jelenhet meg.

Másfajta deverbális absztrakt főneveknek és a $\sqrt{kr}$ ige egyéb alakjainak a használati lehetősége, amely a könnyű igés szerkezetekre egy korábbi időszakban jellemző volt (lásd fentebb), a késői középvédikus korra teljesen eltűnt, miután a perifrastikus aoristos marginális kategóriája kiveszett a nyelvből.

---

⁸⁰ Ezen kifejezésen azokat a körülírt perfectumokat értem, amelyek szemantikai és funkcionális tekintetben teljesen ekvivalensek a megfelelő szintetikus perfectumi alakokkal. Emlékezzünk a fentebbi elemzésre, amely szerint az olyan párok, mint *véda* : *vidām cakāra*, ebben az értelemben nem opcionálisak.

Integritás

Az integritás paraméterével kapcsolatban először is megállapíthatjuk, hogy a körülírt perfectum egyik komponense sem megy keresztül fonológiai erózión. Igaz ugyan, hogy egy kivételtől (*atirecayām cakrūḥ* ŚBM 11.2.3.8 'túl sokat csináltak' az *atirecayati* 'feleslegesen csinál' causativumból [*ati*+√*ric* 'többletet hagy maga után, felülmúl'⁸¹) eltekintve a segédige mindig hangsúlytalan, a könnyű igék ellenben hangsúlyozás szempontjából teljesen úgy viselkednek, mint a főigék (azaz alárendelt mellékmondati állítmányként hangsúlyosak, főmondatiként viszont hangsúlytalanok). Egyelőre azonban nem egyértelmű, hogy a körülírt perfectum segédigéjének általános hangsúlytalanságát valóban a teljes mértékű enklízis bizonyítékának kell-e tekinteni, vagy ez csak a főmondati finit igék „normális” viselkedése, vagyis ez a tulajdonság nem csak annak köszönhető-e, hogy a körülírt perfectumi alakok az imént említett egyetlen kivételtől eltekintve sosem fordulnak elő alárendelt mellékmondati állítmány szerepében.

Ellentétben a fonológiai oldallal, a szemantikai integritás elvesztésének egészen nyilvánvaló jelei vannak. Ami az *-ām* affixumos főigei alakot illeti, a pusztán tény, hogy az újvédikus korszakban megjelenhetett az intranszitiv *āsa* segédige (lásd (6)) – először a *cakāra* mellett, majd később csaknem teljesen kiszorítva azt –, világosan mutatja, hogy a szerkezet első tagja addigra már teljesen elveszítette szemantikai integritását, és accusativusi esetben álló tárgyi bővítmény volta már nem volt érzékelhető. A szemantikai kiüresedésnek ez a folyamata természetesen már korábban (a középvédikusban, sőt talán már az óvédikusban) el kellett, hogy kezdődjön, hiszen ez nyitotta meg az utat a segédige leváltásához.

Az, hogy az *-ām* affixumos alak tárgyi bővítmény szerepe az ige mellett már nagyon korán elhomályosult, és a két elemből álló szerkezetet hamar egyetlen szintaktikai egységként fogták fel, abból is egyértelmű, hogy a körülírt perfectumok már rögtön az első előfordulástól (lásd (7)) kezdve gyakran tranzitívák, és tárgyi bővítménnyel állnak (a deverbális főnévtől függő genitivus obiectivus helyett).

Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a könnyű igés szerkezetek (más szóval komplex főnévi-igei predikátumok) alkalmanként szintén egyszerű tranzitív igékkel ekvivalens módon viselkednek szintaktikailag, amint azt az alábbi (16)-os⁸² és (17)-es példából láthatjuk (az utóbbiban a √*dhā* 'tesz, helyez' könnyű ige szerepel). Ugyanakkor az is igaz, hogy az ilyesfajta tranzitív könnyű igés szerkezetek meglehetősen ritkák, kiváltképp a védikus nyelv korai periódusaiban.

⁸¹ Említi Whitney, *Sanskrit Grammar*, 394 (1073.e §).

⁸² Idézi *Ai. Gr.* II.2, 258.

(16) VaiGS 1.6.2

anyāṃ   *vivāhaṃ*   *kuryāt*
 másik.ACC.SG.F   házasság.ACC.SG.M   csinál.OPT.3SG
 „másik nőt vegyen feleségül”

(17) RV 2.35.1b

cāno   *dadhīta*   *nādyó*   *gíro*
 élvezet.ACC.SG   tesz.PRS.OPT.3SG   folyóktól_származó.NOM.SG   ének.ACC.PL
me
 én.GEN
 „A folyók ivadéka lelje örömét a himnuszaimban.”

Ahogy azonban a (18)-as és más hasonló példákból látható, a korai védikus nyelvben léteznek másfajta névszó+ige szerkezetek is, amelyek accusativusban álló tárgyi bővítményt vesznek maguk mellé.

(18) RV 1.1.4ab

yám   *yajñám ... /*   *viśvataḥ*   *paribhūr*   *ási*
 amely.ACC   áldozat.ACC   mindenfelől   körülvevő.NOM   van.PRS.2SG
 „az áldozat, amelyet mindenfelől körülölelsz (szó szerint: körülvevő vagy)”

Lowe elemzését⁸³ követve azt mondhatjuk, ez a jellegzetesség nem a konstrukció egészének, hanem magának a névszói tagnak a tranzitivitásából fakad. Azonban másfajta deverbális absztrakt főnevekkel⁸⁴ szemben, amelyek a korai védikusban olykor valóban tranzitívan viselkednek,⁸⁵ az *-ā*-tövű absztrakt főnevek sosem adatoltak tranzitív főnévi kategóriaként a körülírt perfectumon kívül⁸⁶ (kivéve – szórványosan – a desiderativumi töből képzett absztrakt főnevek az epikus szanszkritban).⁸⁷ Ez azt jelenti, hogy a körülírt perfectumok tranzitivitása nem eredhet magának az *-ām* affixumos főigei alaknak az eredendően tranzitív voltából, hanem azt csakis az egyes tagok deszemantizációja, integritásuk korai elvesztése eredményezhette, ami pedig a körülírt perfectum nagy fokú grammatikalizációját bizonyítja.

A konstrukció igei elemének integritásvesztésével kapcsolatban a legfontosabb tényező – amelyre a kutatás tudomásom szerint eddig nem fordított kellő figyelmet – az, hogy míg a $\sqrt{kr}$ lexikális főigeként és könnyű igeként mindig

---

⁸³ John J. Lowe, *Transitive Nouns and Adjectives. Evidence from Early Indo-Aryan*. Oxford, 2015.

⁸⁴ Lowe terminológiájában: „situation-oriented nouns”.

⁸⁵ Természetesen a „subject-oriented nouns”-on kívül (ilyenek például az ún. nomen agentisek), amelyek minden időszakban gyakran előfordulnak tranzitív használatlaltal.

⁸⁶ Lowe, *Transitive Nouns and Adjectives*, 130.

⁸⁷ Lowe, *Transitive Nouns and Adjectives*, 130/6. jegyzet (vö. 211–213).

rendelkezik a [+kontroll] és [+agentivitas] szemantikai jegyekkel, addig ez nem szükségszerűen igaz a segédigei használatára a körülírt perfectumban. Ahogy ugyanis egy nemrégiben megjelent tanulmányomban bemutattam,⁸⁸ a $\sqrt{kr}$ ige, amely a par excellence „általánosított cselekvésigéje”⁸⁹ a védikus nyelvnek, a *Rgvedában* kizárólag agentív funkciókkal rendelkezik, és nem agentív használata a védikus nyelv későbbi korszakaiban is csak igen szórványos (igaz, már az óvédikus periódustól kezdve ismert).⁹⁰

Kulcsfontosságú, hogy körülírt perfectumot ezzel szemben nem agentív igékből is minden további nélkül lehet képezni a $\sqrt{kr}$ segédigével, már a középvédikus korban is. Ráadásul az ilyen szemantikájú képzések a leggyakrabban adatoltak közé tartoznak, bár az is kétségtelen tény, hogy a messze legnagyobb számban előforduló típust – amint fentebb láttuk – a causativumból képzett perifrastikus perfectumok jelentik, amely definíció szerint (tudniillik a műveltetés lényege miatt) minden esetben hordozza a [+kontroll] szemantikai jegyet.

Vizsgáljuk meg azokat a körülírt perfectumokat, amelyek nem agentív igékből vannak képezve. Először is, meg kell említenünk a $\sqrt{vid}$ ’tud’ és az $\sqrt{iks}$ ’szemlél, néz’ igéket, amelyeknél a körülírt perfectumi képzés egyaránt már a középvédikus periódusban adatolt. Bár mindkét ige első argumentuma experiens tematikus szerepet kap, vitathatatlan, hogy ezek, legalábbis bizonyos fokig, „ágensszerűek”.

Az $\sqrt{iks}$ alanyának „ágensszerű” tulajdonsága világosan kiderül Heenen megfigyeléseiből, aki amellettt érvel, hogy ennek az észlelést kifejező védikus igének a jelentése inkább ’megnéz’ („regarder”) vagy ’elképzel, kigondol valamit’ („imaginer / se faire une réflexion”),⁹¹ mintsem csupán ’érezkel, észrevesz, meglát’ („percevoir, apercevoir”). Ez utóbbi ugyanis sok esetben egyszerűen nem illik a kontextusba.⁹² Így például a *SBM* 7.3.2.14 szöveghelyen, amely a

⁸⁸ Máté Ittész, The Root *kr* in the Rigveda from a Typological Perspective. In: *Zurück zur Wurzel. Struktur, Funktion und Semantik der Wurzel im Indogermanischen. Akten der 15. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft vom 13. bis 16. September 2016 in Wien*. Hrsg. von Melanie Malzahn–Hannes A. Fellner–Theresa-Susanna Illés. Wiesbaden, 2022, 99–119.

⁸⁹ Erről a fogalomról (angolul: generalized action verb) ld. többek között Eva Schultze-Berndt, What Do “Do” Verbs Do? The Semantic Diversity of Generalised Action Verbs. In: *Studies on Grammaticalization*. Ed. by Elisabeth Verhoeven et al. (Trends in Linguistics Studies and Monographs, 205.) Berlin–New York, 2008, 185–207; Eva Schultze-Berndt–Dina El Zarka, The Semantics of Moroccan Arabic *dar* ‘Do’ in Typological Perspective. *STUF – Language Typology and Universals* 65 (2012) 430–445.

⁹⁰ Az egyetlen korai kivételt az agentivitas megléte alól az a meglehetősen ritka, csak néhány szöveghelyen adatolt használat jelenti, amikor a $\sqrt{kr}$ ige és egy ún. ideofón (ragozhatatlan hangutánzó szó; pl. *phaṭ*) alkotta szintagma valamilyen élettelen szereplő nem akaratlagos hangkibocsátását fejezi ki (ld. Ittész, The Root *kr*, 106–107).

⁹¹ Az $\sqrt{iks}$ igének ez a jelentése nyilvánvalóan összefügg fentebb már említett desiderativumi eredetével.

⁹² François Heenen, *Le desideratif en védique*. (Leiden Studies in Indo-European, 13.) Amsterdam–New York, 2006, 88–89.

ŚBM korai középvédikus részébe tartozik, azt olvassuk, hogy Prajāpati az istenek kérésére Agni keresésére indult, aki a vizek mélyen rejtőzött el. Ezt a leírást követi az alábbi mondat:

(19) ŚBM 7.3.2.14

<i>tám</i>	<i>adbhya</i>	<i>upodásṛptam</i>	<i>puṣkaraparṇé</i>
ő.ACC	víz.ABL.PL	előkúszik.PST.PTCP.ACC	lótuszlevél.LOC
<i>viveda</i>	<i>tám</i>	<i>abhyavekṣām</i>	<i>cakre</i>
megtalál.PRF.ACT.3SG	ő.ACC	megnéz.ĀM	csinál.AUX.PRF.MED.3SG

„Egy lótuszlevélen találta meg őt, előbújva a vizekből. Megnézte őt ...”⁹³

A mondat két eseményről tesz említést: Prajāpati először megtalálta (*viveda*) Agnit, majd – egyértelműen az előbbi után – megnézte őt (*tám abhyavekṣām cakre*). Figyelembe véve a két esemény egymásutánosságát, a másodikként álló kifejezés nem jelentheti azt, hogy (véletlenül, nem szándékosan) „meglátta őt” vagy „észrevette őt”, hanem csak az lehet az értelme, hogy „megnézte őt”, ami egy szándékos cselekvés, amelyet az alany mint aktáns kontrollál.

Véleményem szerint az előzőhöz hasonló a $\sqrt{vid}$ 'tud' ige esete is. Ahogy fentebb már említettem, a $\sqrt{vid}$ körülírt perfectumi alakjai – legalábbis legkorábbi (középvédikus) előfordulásainál – gyakorlatilag mindig régi rituális tekintélyek tudására utalnak: ők tudtak, ismertek egy, az adott kontextusban releváns és fontos rituális gyakorlatot. Azt gondolom, ezt a tudást értelmezhetjük úgy, mint amit ezek a személyek bizonyos értelemben kontrollálnak. Elismerem azonban, hogy ez a feltevés nem feltétlenül szükséges, és az ilyen mondatok alanyát akár egyszerűen experiens tematikus szerepűnek is tekinthetjük.

Szintén experiens alanya van az $\sqrt{edh}$ 'gyarapodik' igének, amelyből szintén adatolt egy körülírt perfectum (*edhām cakrire*) a ŚBM újvédikus részében (lásd (20)). Ezt az igét aligha értelmezhetjük úgy, hogy az általa leírt esemény első aktánsa a [+kontroll] szemantikai jeggyel rendelkezik.

(20) ŚBM 1.6.1.3

<i>té</i>	<i>ha~</i>	<i>etām</i>	<i>edhatúm</i>	<i>edhām</i>
az.NOM.PL	PTCL	ez.ACC	gyarapodás.ACC	gyarapodik.ĀM
<i>cakrire</i>	<i>yām</i>	<i>eṣām</i>	<i>etām</i>	
csinál.AUX.PRF.MED.3PL	amely.ACC	ez.GEN.PL	ez.ACC	

anuśṛṇvānti
hall.PRS.ACT.3PL

„Azok (az Asurák) úgy gyarapodtak, hogy ezek (az istenek) hallanak róla.”⁹⁴

⁹³ Itt Eggeling fordítását követem: „He found him on a lotus leaf, having crept forth from the water. He eyed him ...” *The Satapatha-Brāhmaṇa according to the text of the Mādhyandina school*. III. Transl. by Julius Eggeling. Oxford, 1894, 360.

⁹⁴ Ld. az alábbi angol fordításokat: „those (Asuras) then throve in such a manner that they (the gods) heard of it” (*The Satapatha-Brāhmaṇa according to the text of the Mādhyandina school*.

Az utolsó és véleményem szerint legfontosabb esete az agentivitás hiányának a $\sqrt{bh\bar{i}}$ 'fél' ige körülírt perfectuma⁹⁵ (sing. 3. *bibhayām cakāra*, plur. 3. *bibhayām cakruḥ*), amely számos alkalommal adatolt a *Śatapatha-brāhmaṇā*-ban, mégpedig elsősorban a Mādhyandina-recenzióban (2× a középvédikus részben és 25× az újvédikusban). A $\sqrt{bh\bar{i}}$ ige az alanyának experiens tematikus szerepet oszt, amelynek ebben a konkrét esetben nemcsak hogy nincs semmiféle kapcsolata az agentivitással, hanem egyenesen a páciens szerephez áll közel.

A *bibhayām cakāra* körülírt perfectumnak ez a tulajdonsága még lényegesebbnek bizonyul, ha összevetjük azzal, hogy a többi olyan védikus kifejezés (elsősorban könnyű igés szerkezet), amelyet a $\sqrt{bh\bar{i}}$ valamilyen névszói származéka és a $\sqrt{kr}$ ige alkot, sosem jelenti azt, hogy „félést csinál”, fél', hanem kizárólag azt, hogy „félelmet teremt”, félelmet kelt (más valakiben)'. Ez utóbbinak világosan kauzatív jelentésárnyalata van.

Vizsgáljuk meg először a *bhayām* $\sqrt{kr}$ 'félelmet kelt, megijeszt' szerkezetet, amely igei alaptagú szintagmaként az óvédikus *Atharvaveda Paippalāda*-recenziójában fordul elő (lásd (21)). Azonban már korábban is léteznie kellett, hiszen ebből van képezve a *bhayāmkara*- 'félelmetes, ijesztő' determinatív névszói összetétel, amely először a RVKh 4.5.2 szöveghelyen adatolt acc. sing. fem. *bhayāmkarīm* alakban.

(21) AVP 3.40.3ab

<i>yāvad</i>	<i>oṣaḥ</i>	<i>śaro</i>	<i>*asto</i> ⁹⁶
amennyire	gyors.NOM	nyíl.NOM	eldob.PST.PTCP.NOM
<i>janebhyaḥ</i>	<i>kṛṇavad</i>	<i>bhayam</i>	
ember.DAT.PL	csinál.PRS.SBJV.3SG	félelem.ACC	

„amennyire a gyors kilőtt nyílvessző félelmet ébreszt az emberekben ...”

Hasonló jelentésű szerkezetet találunk egy másik szöveghelyen a *bhī-* gyöknevszóval:

(22) AVŚ 6.67.3b = AVP 19.36.17b

<i>hariṅśya</i>	<i>bhīyam</i>	<i>kṛdhi</i>
őz.GEN	félelem.ACC	csinál.AOR.IMP.2SG

„kelts [az ellenségben] félelmet, mint egy őzben” (szó szerint: „csináld/hozd létre az őz félelmét/őzre jellemző félelmet”)⁹⁷

I. Transl. by Julius Eggeling. Oxford, 1882, 155); „they (asura) had this prosperity which about them (asura) they (deva) hear” (Ozono, Periphrastic Perfect, 982).

⁹⁵ Érdekeség, hogy ez a körülírt perfectum valójában a *bibhe-* reduplikált imperfectumtőre épül (ld. fentebb a formai kérdésekről).

⁹⁶ Az **asto* (az $\sqrt{as}$ 'dob, hajít' ige pass. part. perf.-a) Arlo Griffiths emendációja Bhattacharya kiadásának *astvo* olvasata helyett. Köszönöm Alexander Lubotskynak, hogy megosztotta velem a himnusz még nem publikált szövegkiadását és a strófa általa készített fordítását („in so far as the quick shot reed creates danger for the people ...”).

⁹⁷ Vö. Griffith fordítását: „make those as timid as the deer” (*The Hymns of the Atharvaveda. Translated with a Popular Commentary*. I. Transl. by Ralph T. H. Griffith. Benares, 1895, 282).

Mindkét említett szerkezetet (*bhayám* √*kr* és *bhiyam* √*kr*) kauzativitást kifejező könnyű igés szerkezetnek tekinthetjük.

Mindehhez hozzátehetjük még a szemantikailag megegyező *bhiyāse* √*kr* perifrasztikus kauzatív szerkezetet, amely a √*kr* igéből és az *s*-tövé *bhiyās-*főnév finális értelmű dativusából áll, és amely a védikus nyelvben egy alkalommal fordul elő.

(23) RV 5.29.4b

<i>bhiyāse</i>	<i>mṛgām</i>	<i>kaḥ</i>
félelem.DAT	vadállat.ACC	csinál.AOR.INJ.3SG

„félelmet kelt a vadállatban (Indra)”⁹⁸

Az imént felsorolt szerkezetek szemantikai tulajdonságaival szemben a *bibhayām cakāra/cakruḥ* körülírt perfectum segédigéje csupán a perfectum mint igeidő grammatikai információját hordozza (természetesen az igenem, igemód, szám és személy kifejezése mellett), ám a √*kr* ige eredeti tematikus megszorításai már nem befolyásolják sem a képzését, sem a használatát, ugyanis itt már semmilyen agentivitás vagy kontroll jellegű szemantikai tartalom nem játszik szerepet. Véleményem szerint ennek a két jelentésjegynek ([+agentivitás], [+kontroll]) az eltűnése, amely valószínűleg a (korai) középvédikus periódusban játszódott le, világos jele a szemantikai integritás csökkenésének, a deszemantizációnak, ami arra utal, hogy az integritás paramétere szempontjából a körülírt perfectum a grammatikalizáció sokkal előrehaladottabb fokáról tanúskodik, mint a könnyű igés szerkezeti használat.

Úgy gondolom, ez a változás lehetett az egyik olyan tényező, amely miatt az intranszítív és nem agentív √*as* létige a körülírt perfectum segédigéjeként megjelenhetett. Egy másik tényezőt a szakirodalom is említ: többen rámutattak ugyanis a (6)-os példával összefüggésben már tárgyalt AB ~ ŚāŚS párhuzamokra (például *āmantrayām āsa* ~ *āmantrayām cakre*), és amellet érveltek, hogy a *cakre* segédige mediális ragozása volt az, amit a nyelvhasználók az intranszítív *āsa* igével ekvivalensnek érzékeltek.⁹⁹

Végül érdemes megemlíteni az imént tárgyalt deszemantizáció egy figyelemre méltó párhuzamát a *facere* ’tesz, csinál’ igével alkotott latin könnyű igés szerkezetek köréből. Ahogy Galdi rámutat,¹⁰⁰ a prototipikus latin könnyű igés

⁹⁸ Vö. Zehnder fordítását: „läßt er das Wild sich fürchten”. Ld. Thomas Zehnder, *Das periphrastische Kausativ im Vedischen*. (Münchner Forschungen zur historischen Sprachwissenschaft, 12.) Bremen, 2011, 23.

⁹⁹ Vö. pl. *Ai. Gr.* II.2, 256: „also *āsa* als gleichwertig mit *cakre* empfunden”.

¹⁰⁰ Giovanbattista Galdi, On the Use of *facio* as Support Verb in Late and Merovingian Latin. *Journal of Latin Linguistics* 17 (2018) 231–257; Uő, Verbi a supporto nel latino tardo: Il caso di *facio*. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 59 (2019) 145–160.

szerkezetek¹⁰¹ a következő szemantikai jegyekkel rendelkeznek: [+élő], [+kontroll], [+létrehozás] vagy [+változás], [+energia]. A kései latin nyelvben többek között az a változás játszódtott le, hogy megjelentek olyan eseményeket kifejező könnyű ígés szerkezetek is, amelyekben az alany nem kontrollálja a cselekvést, és az ágens helyett inkább *experiens* vagy *páciens* szereppel rendelkezik.¹⁰² Ilyen például az *odium facere* 'gyűlöl' (és nem 'gyűlöletet kelt') szerkezet, amelynek alanya *experiens* szerepű, vagy a *mortem facere* 'meghal' (és nem 'halált okoz'), amelyé pedig *páciens*.¹⁰³

Galdi¹⁰⁴ azonban rámutat arra is, hogy ilyenfajta támasztó ígés szerkezetek elszigetelt példái már a nyelv korábbi korszakaiban is léteztek, de a klasszikus latin normanyelv magasabb regisztereiben ezeket kerülték és stigmatizálták. Szemléletes példája ennek a *contumeliam facere*, amelyet Cicero idéz Antonius egyik rendeletéből, majd egyértelműen el is ítél:

(24) Cicero *Philippicae* 3.22

„*nulla contumelia est quam facit dignus*” ... *quid est porro facere contumeliam? quis sic loquitur?*

„»Az a sértés, amelyet egy derék ember csinál, nem sértés.« ... Továbbá: mi az, hogy »sértést csinálni«? Ki az, aki így beszél?»¹⁰⁵

Galdi meggyőzően érvel amellett, hogy Cicero ellenvetése csak akkor válik érthetővé, ha a *contumeliam facere* '(szó szerint:) sértést csinálni' kifejezést itt szenvedő jelentésben értelmezzük, vagyis nem azt jelenti, hogy 'sértést elkövetni', hanem azt, hogy 'sértést elszenvetni'.¹⁰⁶ Egyértelműen ezt az interpretációt támogatja Quintilianus (9.3.13) megjegyzése, aki a következőképpen magyarázza Cicero rosszallását Antonius megfogalmazásával kapcsolatban:

(25) Quintilianus *Institutio oratoria* 9.3.13

„*contumeliam fecit*”, *quod a Cicerone reprehendi notum est: „adfici” enim „contumelia” dicebant*

„*contumeliam fecit*, amelyről köztudott, hogy Cicero megbélyegezte, (az ő idejében) ugyanis azt mondták: *adfici contumelia* ('sértést elszenvetni; szó szerint körülbelül: sértés hatása alatt lenni').”¹⁰⁷

¹⁰¹ Galdi tanulmányaiban a támasztó ígés szerkezet elnevezést használja.

¹⁰² Galdi, *Facio* as Support Verb, 247–250.

¹⁰³ Az utóbbi a klasszikus latin *mortem obire* és hasonló kifejezések helyett.

¹⁰⁴ Galdi, *Facio* as Support Verb, 250.

¹⁰⁵ Galdi (*Facio* as Support Verb, 252) fordítása a Loeb Classical Library alapján: „»An insult made by the worthy is no insult« [...] And further, what is »making an insult«? Who talks like that?» A magyarban nehéz visszaadni a Cicero által kifogásolt értelmet.

¹⁰⁶ Galdi, *Facio* as Support Verb, 253.

¹⁰⁷ Galdi (*Facio* as Support Verb, 253) fordítása a Loeb Classical Library alapján: „*contume-*

Összefoglalás

Az elmondottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a védikus körülírt perfectum története világos példája a grammatikalizációnak mint diakrón változásnak, és a szakirodalomban eddig említett szórványos eseteken felül újabb bizonyítékot szolgáltat a könnyű ige segédigeként történő reanalízisére.¹⁰⁸ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a változás – Hook hipotézise értelmében – része vagy akár csak opcionális lépése lenne a lexikális főigétől az igei affixumig vezető fokozatos grammatikalizációs kontinuumnak. Legalább három olyan szempont van, amely ez ellen a feltevés ellen szól, és amelyet a jelen kontextusban meg kell említenünk.

Először is, a *cakāra* (majd később *āsa*) perfectumi segédige megjelenése nem vezetett a $\sqrt{kr}$ ige „korábbi” könnyű igés használatának az eltűnéséhez. Ellenkezőleg, a két „stádium” a továbbiakban egymás mellett élt a védikus, majd később a szanszkrit nyelvben. Másodsor, mivel a perfectum mint kategória a középidben gyakorlatilag eltűnt,¹⁰⁹ ezért amúgy sem tudjuk a segédigei fázisnál tovább kísérni a perifrasztikus perfectum történetét.

Harmadsor, a legújabb kutatások hangsúlyozzák, hogy a könnyű igeik általában véve szintén nem tekinthetők diakrón termékeknek. Ahogy Butt több tanulmányában¹¹⁰ is rámutatott: nem mondhatjuk azt, hogy a könnyű igeik a lexikális főigékből alakultak ki olyan nyelvtörténeti folyamatok révén, mint a szemantikai „kifakulás” (angolul: *bleaching*) vagy deszemantizáció, hiszen könnyű igeik a természetes emberi nyelvek minden korszakában és minden nyelvéllapotban léteznek a velük formailag megegyező főigék mellett.

---

liam fecit, which is well known to have been stigmatized by Cicero: in his day they said *adfici contumelia* [to be affected by an insult]”. Itt ismét nehéz pontosan magyarra fordítani a szöveget.

¹⁰⁸ A fentebbi elemzés véleményem szerint egyértelműen bizonyítja, hogy ebben a konkrét esetben a *cakāra* segédige a $\sqrt{kr}$ könnyű igéből grammatikalizálódott, nem pedig a $\sqrt{kr}$ lexikális főigéből, ami elvileg természetesen egy másik elképzelhető fejlődési útvonal lehetett volna.

¹⁰⁹ A középidben csak elszigetelt nyomai maradtak meg a perfectumnak, mint amilyen például a *vidu*, *viduṃ* a páliban. Ld. Oskar von Hinüber, *Das ältere Mittelindisch im Überblick*. (Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, 467.) Wien, 2001², 304–305.

¹¹⁰ Butt, *Light Verb Jungle*, 72–74; Butt–Lahiri, *Diachronic Pertinacity*, 18–23.

The grammaticalization of the Old Indo-Aryan periphrastic perfect

Máté ITTZÉS

The article addresses the general question whether light verbs may participate in the so-called verbal grammaticalization cline (i. e. main verb → light verb → auxiliary). In contrast to the opinion of some scholars that there is no evidence for the diachronic change leading from light verb to auxiliary and that light verbs are in fact diachronically „pertinacious” and „inert”, I argue that the history of the periphrastic perfect in Vedic Old Indo-Aryan does indeed attest to such a reanalysis, a suggestion which is in accordance with recent findings concerning some Modern Indo-Aryan compound verb constructions.

Following a short theoretical introduction to light verbs in general and some problems of grammaticalization theory, the first part of the paper gives a comprehensive survey of the Sanskrit and Vedic data related to the formation of the perfect tense. The distribution of the two patterns of perfect formation, i. e. the synthetic reduplicated perfect and the analytic periphrastic perfect, is examined in detail.

It is emphasized that the original auxiliary of the periphrastic formation, which emerged in the Old Vedic period, was the transitive verb $\sqrt{kr}$ (*cakāra*) alone, which means that the full verb member of the formation, characterized by an affix *-ām*, must have initially been the accusative case form of a deverbal abstract noun. The intransitive auxiliary $\sqrt{as}$ (*āsa*) could appear only once, in Young Vedic, the first member of the construction ceased to be perceived as the direct object of the verb and their construction came to be treated as a single syntactic unit.

In accordance with a short observation by Thumb, the paper argues that the origin of the Vedic periphrastic perfect must be sought in a larger set of more or less productive light verb constructions consisting of various deverbal abstracts in combination with the light verb $\sqrt{kr}$, which is the par excellence generalized action verb of Old Indo-Aryan. What most probably happened is that a particular type of light verb constructions was selected from this set and integrated into the verbal paradigm of those verbs which, for one reason or another, were unable to form their perfect by means of reduplication. In other words, the perfect tense form of the light verb $\sqrt{kr}$ (*cakāra*) was grammaticalized as a perfect auxiliary in combination with deverbal formations in *-ām*. To prove this hypothesis, the paper makes use of Lehmann’s grammaticalization parameters and demonstrates that the periphrastic perfect is arguably more grammaticalized than the light verb construction type from which it originated.